

Hárs József:

KÜZDELEM GYŐR SZAB. KIR. VÁROS HÁROM MOZIJOGÁÉRT
(1912-1930)

BEVEZETÉS.....	2
FEGYELMI – MOZIÜGYBEN	3
KONZORCIUM.....	5
EGY SZABÁLYRENDELET VISZONTAGSÁGAI	7
A KONZORCIUM – BELÜLRŐL	9
MÁS KÖRÜLMÉNYEK, ÚJ MOZI.....	12
AZ APOLLO A VÁROS HÁZI KEZELÉSÉBEN	15
A MINŐSÉG ELŐNY	18
TALÁN MAJD MARKSTEIN	21
ÁLTALÁNOSSÁGOK – RÖVIDEN	22
A KÉT MOZI SZOROS EGYÜTTMŰKÖDÉSBE.....	24
ÚJ SZÍNHÁZ? – ÚJ MOZI?	27
OPERÁK NÉMAFILMEN	29
REKLÁM	32
ROKKANTAK ÉS HADIÁRVÁK.....	35
FILM ÉS KÖZÖNSÉG	36
SZÍNES FILM – HANGOS FILM	41

BEVEZETÉS

A század eleji Győr hivatalos körei egyre növekvő aggodalommal nézték a kávéházakban zajló filmvetítéseket. Sem erkölcsrendészeti, sem politikai okokból nem örültek az odaáramló, ellenőrizhetetlen tömegeknek, sem tűzrendészeti megfontolásokról nem tudtak nyugodtan aludni miattuk. Ugyanakkor csak növelte gondjaikat, hogy az adók révén érdekelték voltak az új népszórakoztatás fennmaradásában. Elhatározták tehát, hogy oly módon tartják kordában ezt az ipart, hogy egyúttal a legnagyobb hasznuk is legyen belőle¹.

A városi rendőrkapitányság vezetője akkor Dr. Szauter Ferenc. Buzgólkodásának eredményeképpen közgyűlési határozatban szögezik le, hogy a városban pénzért, állandó jelleggel filmeket csak mozgófényképszínházak mutathatnak be. Számuk – távlatban is – mindössze három lehet².

Hosszan tartó tanácskozások után, 1912. augusztus 17-én írták alá – szinte kivétel nélkül – az addig vetítéssel is foglalkozó kávéások azt a szerződést, amely szerint jogaikat, az eddigi öt helyett, ezentúl egy helyszínen (megőrizve egy nyári lehetőséget), az erre legalkalmasabb Apollóban érvényesíthetik. A város az engedélyért meghatározott összeget kap évente tőlük³.

Ez a kiindulás.

Ám nem lenne élet az élet, ha a mozik ügye az így szépen kicövekelt úton haladt volna tovább. Ne beszéljünk a háborúról és arról, ami utána – a román megszállásig és Trianonig – következett. A nehézségek egyrészt a hatalom felől támadtak, másrészt sok minden változott a mozisoknál is. Főügyészek, tanácsosok verejtékes harcot vívtak paragrafusok útvesztői, ügyvédek szófacsarásai és minisztériumok értetlensége ellen. Szemben velük két özvegyasszony és a mindenkori közvéleménynek az a makacs hite, hogy a mozi aranybánya, csak érteni kellene hozzá.

Amikor végre az erőfeszítéseket – úgy látszik – siker koronázza, s megépülhet a vetítésre szintén jó színház (ahol a város maga gyakorolhatja majd egyik mozijogát), akkor összeomlik a New York-i tőzsde (1929), és utána végigsöpör Európán is a gazdasági világválság.

De 1930 nemcsak az ínségakciók éve.

Győrött ekkor térnek rá a technika csodájának tartott hangosfilm rendszeres vetítésére. Az egyik mozgóban október 8-án, a másikban 23-án.

A változás minden tekintetben korszakalkotó.

¹ Vö. Hárs József: A filmvetítés története Győrött 1896-tól 1912 végéig. Kézirat. Sopron, 1988.

² Az előzményt ld. Hárs József i. o. 46. lap, 116. jegyzet; a határozat 315/kgy. 1912. a Győri Levéltárban (a továbbiakban: GyL.)

³ Ld. Hárs József i. m. 46. lap, 118. jegyzet.

Történetünk ezúttal itt fog majd véget érni.

FEGYELMI – MOZIÜGYBEN

A hatóságok egész németföldön és a Monarchiában kezdettől fogva bizalmatlanok voltak a mozik és a mozisok működésével szemben. Nem minden alap nélkül. A Berliner Tageblatt 1911. december 27-i száma egy előző napi filmgyulladásról számolt be, s arról, hogy a nyomában támadt pánikban többen megsebesültek, sőt két gyermek halálát lelte. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a székeket le kell rögzíteni, biztosítani kell a menekülés útját, s alaposan ki kell képezni a személyzetet az ilyenkor megkívánható magatartásra – állapítják meg a szakértők⁴.

Ami a közönséget illeti, különösen lesújtó a helyzet. A győri Apollóban történt tüzeset alkalmával (1911. nov. 19.) teljesen elvesztették a fejüket, mindenki ugyanazon az ajtón akart kijutni, s volt, aki végül is ablakon át nyomakodott a szabadba⁵. A nézők nagy részének műveltségi szintje amúgy is alacsony, s az alantas indulatokat még szítja is a legtöbb moziműsor. Győr város közigazgatási bizottságának ülésén Dukavits Vilmos kir. ügyész, 1916. március 13-án, mikor megállapítja, hogy a fiatakorúak által elkövetett bűntettek és vétségek száma emelkedőben van, ennek egyik okaként a mozit jelöli meg. „Az ott előadott képek ma már nem mondhatók ismeretterjesztőknek, a rémdrámák és a detektívtörténetek az erkölcsi fejlődésben levő fiatakorúakra káros hatással vannak, bennük kalandvágyat ébresztenek, sőt őket a bűnözésre kitanítják.” A védekezés módja: felügyelet nélkül ne engedjék a fiatalokat moziba, s javasolja a belügyminiszternek, hogy utasítsa a rendőrkapitányságokat: a mozikban a jó erkölcsöket veszélyeztető képek (=filmek) bemutatását saját hatáskörükben akadályozzák meg. Egyben vessen gátat annak, hogy ott a közönség kiszolgálása érdekében fiatal lányok alkalmaztassanak a közerkölcsiség rovására⁶. Ismerős szavak. Hasonlók hangzottak el akkor is, mikor – az ország egyik legrégebbi fimszínházának mondott Apollóban – még fehér asztalok mellől figyelték, mikor kezd mozogni először egy ember a vásznon. S akkor is, mikor a harctereken dülő háborút feledni jött a közönség, és Psylandert csodálva, derült emberekként távoztak a nézőtérről (ha hinni lehet a sok évvel későbbi visszaemlékezőnek)⁷.

Szauter Ferenc csak a közhangulatot fogalmazza meg, mikor küzd a mozik megrendszabályozásáért. Ugyanakkor azt is tekintetbe kell vennie, hogy az előadások jövedelméből a város is részesedik. Az ezzel kapcsolatos illúziókra jellemző a Szauter elleni fegyelmi elrendelésének tulajdonképpeni indoka. Jerfy tiszti főügyész (1879-1934) 1918. május 14-én megállapítja, hogy – szemben a korábbi kávéházi vetítésekből származó, ki nem mutatható többletjövedelemmel, amióta egy konzorcium bérlő a város egyik mozijogát, s gyakorolja azt az Apollóban, ez „köztudomás szerint, de a bérlőknek a jövedelemadó kivetés

⁴ Uo. 32. lap.

⁵ Uo. 31. lap.

⁶ GyL. 8/közig. biz. sz. 1916. (márc. 13.).

⁷ Győri Hírlap (a továbbiakban: GyH.) 1934. nov. 3.

során megállapított kereseti viszonyaikból is kitűnően évről-évre ... nagyon dús és fényes anyagi” hasznot hoz.⁸

Szauter ellen azért indítottak fegyelmi vizsgálatot, mert a városra nézve hátrányos szerződést kötött a mozijog győri bérlőivel, s ezzel közvetve az állam bevételét is csökkentette. A főispán állította ezt, a kormány képviselője a vármegye és a város élén⁹. Az évekig tartó huzavona lényege alighanem az, hogy a főváros nagypolgári vagy a vármegye földbirtokosi érdekeihez húzó mindenkori kormány érzéketlen volt a városi önkormányzatok helyi problémái iránt. Sőt magát ezt az önállóságot sem kedvelte, s ahol lehetett, megnyirbálta. Az adók növelése viszont létérdeke a központi hatalomnak, tehát felszisszentek, ha ezzel az irányzattal ellentétes tettekről szereztek tudomást.

Nos az a bizonyos „fényes” ajánlat a következő: valamelyik bécsi mozi vezetőnöje, Alexandrine Lense, 1912. július 13-án megjelent Szauter hivatalában, ügyvédjével, Inkei Bélával együtt, s felajánlotta, hogy ha a 315/kgy. 1912. sz. közgyűlési határozat szerinti összes – tehát három – lehetséges moziengedélyt megkapja, akkor az az év október 1-jétől induló első mozijáért havi 1200 K engedélydíjat fizet. A másodikat és a harmadikat a szükséghez képest nyitja meg. Értük már mérsékeltebb, s a kezdéskor megállapítandó összeget róna le¹⁰. Filmszínházát Kanitz Henrik három magtárának átalakítása révén létesítette volna az Andrássy út 24. sz. ház udvarán¹¹. Ennek nézőtere 9,30 m széles és – a gépház falától a vászonig mért 16,60 m hosszúságú lett volna. Ebben az akkori előírások szerinti folyosókat, a széksorok egymástól és a vetítővászontól való távolságát is figyelembe véve, legfeljebb 100 néző fért volna el. Az Apollo akkori befogadóképességének (470) kevesebb, mint 40%-a. Ott az előadásenként 350 K lehetséges bevételt 255 K kiadás terhelte, ami egy kis mozinál nem csökkenthető arányosan a befogadóképesség csökkenésével, a helyárák viszont nem növelhetők a csillagos égig¹². Az örökös telház pedig csak rózsaszínű álom lehetett. Nyugodtan megállapíthatjuk tehát, hogy a havi 1200 K lefizetésének ígérete nem vehető komolyan. Hiszen a mozijog helyi bérlői már néhány hónappal az Apollóra szóló szerződés megkötése után magasnak találják a megállapodás szerinti havi 450 K bért¹³.

Lense ajánlatának komolytalanságáról már akkor is szó esik. A visszautasítás indoka azonban nem ez, hanem egyszerűen az a kényszerűség, hogy a vetítésre még korábban engedélyt kapott kávéháztulajdonosoktól nem lehetett elvenni ezt a jogukat, miután az Apollóban teljesítették a város által megkövetelt összes biztonsági előírást¹⁴.

⁸ GyL. I 25/1917. ü. sz.

⁹ GyL. 2343/1910. pm. sz. véghatározata; a főispán fellebbezése: 3037/1918. (aug. 30.).

¹⁰ GyL. 6363/1912. k. sz. a. A bécsi születésű Lense egy artista elvált felesége. Bécsben, a VII. ker. Kaiserstrasse 46. sz. alatt volt mozija.

¹¹ Tervét ld. a függelékben. A nézőtér kialakításának szabályairól ld. Darvasy Károly: Színházépítő-szabályzat és tűzrendészet. Városi Szemle III. évf. (1910). A mozgófényképszínházról: 820-831. lap. E szerint számoltuk a nézőszámot.

¹² Ld. GyL. 689/1918. (jan. 21.)

¹³ Utalás rá a GyL. 2343/1918.-ban, eredetije: 1912. dec. 10.

¹⁴ Uo.

KONZORCIUM

Farkas Mihály főjegyző csak 1912. július 25-én kér a rendőrségtől a város részére engedélyt a három mozijogra, amit Szauter 8500/1912. ki. sz. alatt meg is ad. Ezután nyilvános közárverést kellett volna meghirdetnie (a főispánnak bizony igaza van: ez a nagyvonalúság nem volt valami szabályos), ehelyett szépen megtárgyalták a kávéháztulajdonosokkal a dolgot, s ennek eredményeként jött létre a megállapodás: hajlandók a város mindhárom vetítési jogát meghatározott időre és kialakított összegért bérbevenni. Szauternél augusztus 7-én csak Biringer Tivadarné Jankovich Mária (Mariska), az Apollo tulajdonosa és Major Balázs, az Elite kávéház (Erzsébet tér 1.) bérlője álltak kötélnek, de már 16-án csatlakozott hozzájuk Váradi Ármin, a Fiume és felesége, a Korona kávéház tulajdonosa¹⁵. Viszont nem jutottak dűlőre özv. Kuster Gézané Valgóczy Gizellával (Hungária kávéház), aki a téli idényről nov. 1-jétől ugyan lemond, de ragaszkodik kertmozijához¹⁶. A konzorcium végül abban egyezik meg vele, hogy minden év június-, július- és augusztusra megkapja a játszási engedélyt (8436/1912. ki. sz.). A tanácshoz beterjesztett szerződést a közgyűlés október 1-jével fogadta el (372/kgy. 1912. sz.) Ebben a bérleti szerződésben a város a három engedély korlátlan kihasználását 1912. november 1-jétől adja bérbe 1918. november 30-ig. Havi 450 K a fizetendő díj, egy színház kihasználása esetén 1913. augusztus 31-ig, ha többet működtetnének, akkor 900 K. Attól kezdve viszont akárhány üzemeljen, a bér 900 K lesz havonta. Ezek a lehetőségek azonban csak mozikra vonatkoznak, arról, hogy kávéházaikban ismét vetíthessenek, most már szó sem lehet. Szauter az eredménnyel annyira meg volt elégedve, hogy a bérleti szerződést elmulasztotta közszemlére kivetetni. Erre csak 1918-ban került sor. Mulasztásaiért a tisztí főügyész dorgálást javasol, de a város végül felmenti. Az ügy a belügyminiszterhez kerül. Az iratokat a Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztos veszi kézbe, s 6993/1919./IV. a. sz. alatt április 14-én azzal intézi el, hogy helyben hagyja az elsőfokú (felmentő) határozatot. Ez persze igen kínos Szauternek, siet is a következő belügyminiszter előtt tisztázni magát, hogy a tanácskormány intézkedését nem ismeri el (1919. október 19-én), de folytatástól már nem kell tartania. Sőt a Győr érdekeit tűzőn-vízen át védelmező főtisztviselőt 1928-ban polgármesterré választják, s az október 1-jén tartott közgyűlésen ünnepélyesen beiktatják hivatalába¹⁷.

Ebből a rövid leírásból is kitetszik, hogy nemcsak a városnak, hanem a konzorciumnak az érdekeit is megvédte Szauter. A szerződés fű alatti megkötésével megakadályozta, hogy bárki más hozzájuthasson az aranybányának mondott, vagy hitt mozihoz, amelyből – csak a bérleti díjat számítva – 1918-ban már évi 10 000 K bevétele volt a városnak. S ehhez jöttek még az adók! A három mozijog egész télen át csak az Apollóban testesült meg, s legfeljebb a nyári hónapokban működött még a Hungária kertmozi. Valószínűleg nem rosszul, mert az egyesülés maga is gondolt arra, hogy az Apollo épülete melletti üres telken szabadtéri mozgót létesítsen. Az engedélyt erre 1925-ben meg is kapta a belügyminisztertől, de aztán tovább nem emlegetik¹⁸.

¹⁵ GyL. 2343/1918. pm. sz. véghatározat.

¹⁶ GyL. 4013/ki. 1913. sz. a. (rendőrség).

¹⁷ GyH. 1928. okt. 7.

¹⁸ GyL. 7107/1925. (aug. 8.).

Együttműködésük első időszakában vadászterületük határán csak kevés kísérletezőről tudunk. Süveges János külön e célra emelne épületet, ha 1912. július 21-i kérvényére kapna engedélyt. Nem kap. Pedig győri születésű, s Nagyszombatban már régóta moziigazgató¹⁹.

1913. szeptember 19-én jelentkezik Frischmann Dávid budapesti lakos, győri háztulajdonos, aki ügyvédje útján a következő évben is sürgeti a döntést, hiába. Házát, amelyet a Baross út, a Szél köz és a Kazinczy utca határol, mindenképpen fel kell újítania. Jó lenne, ha már tudná, berendezhet-e mozit a földszintjén. A mérnöki hivatal rosszállóan állapítja meg, hogy a környező utcák éppen ott szűkek, a vetítőkamra olyan keskeny, hogy abban nincs biztonságban a gépész. A terem alacsony, a fénykéve zavarná a közönséget, a székek elhelyezése rossz: hiányzanak az oldalfolyosók, a közönség csak egy oldalon mehet ki, ott is közvetlenül a szabadba. Tehát nincs védve a meghűléstől²⁰.

Frischmann felszólal az elutasító határozat ellen, hajlandó mindent kijavítani. Nem kap kedvező választ. Ugyanígy jár Furtek Márton győri lakos, akinek az a javaslata, hogy legyen a városban öt nyári és öt téli filmszínház. Mivel Szauterneknak éppen az volt a célja, hogy kevés helyre tömörítse az ellenőrzendő „mozgóházakat”, természetes, hogy ezzel ellenkező álmokat nem támogathatott²¹.

A tanulságokat a maga számára levonja Alexandrine Lense és nem fellebbez. Ügyvédje jegyzőkönyvbe mondja 1918. június 8-án: lehet, hogy ő beszélte le, mert Wennesz Jenő polgármestertől tudta, mi a város elvi álláspontja²².

Nagyszabású elképzelésekkel lép színre Krausz Henrik győri lakos, aki Magyar Palota néven akar (a helyet jegyezzük meg!) az Erzsébet tér 1., 2., 3. házak egyikében (vagy helyükön) olyan épületet emeltetni, amelyben vendéglőn, kávéházon, szállodán kívül „mozgófényképfelvételi, eladási és játszási iparokat” óhajt folytatni²³. Csak akkor tárgyalnak vele – ígéri -, ha terveket ad. Nevével 1920. június 12-én találkozunk ismét: egy iratot nem tudnak neki kézbesíteni, mert a megadott címen „nincs bejelentve”²⁴.

Gombás István győri lakos a polgári forradalom végnapjaiban kér engedélyt a kormánybiztostól modern mozi felépítésére: 1919. március 21-én ezt írják az aktájára: tárgytalan²⁵.

Hogy teljes legyen a kép, még egy hamvába holt kísérletről számolunk be, amely választott időszakunkban hagyott nyomot a hivatalos ügyintézésben. Özv. báró Vécsey Emilné neve úgy kerül az 1626/1929. febr. 9-i aktába, hogy a főispán értesíti a polgármestert, hogy a belügyminiszter a harmadik moziengedélyt ennek a hölgynek adományozta három évre²⁶. Ez

¹⁹ GyL. 9334/1912. (júl. 21.).

²⁰ GyL. 10493/1913. (szept. 19.), 3362/1914. (márc. 25.), ld. a tervet a függelékben.

²¹ Furtek: GyL. 356/1914. pm. sz. (febr. 25.).

²² GyL. Jkv. 1918. jún. 8.

²³ A lakása: Győr, Saruköz 3., érdeklődése: 1917. okt. 1., a IV.8. 1402/b/1929. (moziüzemi) iratcsomóban, fellebbezése a moziszerződés ellen: 819/1918., ajánlata: 1918. febr. 12. (rendőrségi szám: 1478/ki. 1918. B 2. és E 7.; a Magyar Palota tervéről: GyH. 1914. nov. 25. és 28., Hétfői Újság 1917. dec. 17. (2 oldalt), az ötlet nem új, ld. Hárs József i. m. 38. lap.

²⁴ A 114/kgy. 1920.-ról van szó.

²⁵ Csillag u. 1. GyL. 2517/1919. (márc. 21.). Febr. 25-én kérte.

²⁶ 128.086/1927. VII. BM. határozat.

az eset azonban csak epizód maradhatott, mert akkor már a városnak nagy tervei voltak. Még lesz szó ezekről.

Az eddigiekből úgy látszik, hogy sikerült a győri kávések egyesülésének megakadályoznia azt, hogy a városban bárki, legyen az akár tőzsgyökeres helybéli, betörhessen a szent berkekbe. Ebben segítőtársra leltek a város vezetőiben, legfőképpen Szauterben, aki kisebb szabálytalanságoktól sem riadt vissza annak érdekében, hogy a könnyen ellenőrizhető Apollo filmszínház maradjon az egyetlen a téren. Cserében viszont a város közönsége tisztas jövedelemre tehetett szert.

Az első rés ezen a távlati elképzelésen a belügyminisztérium miatt támadt azzal, hogy a szabályrendelet tervezetét (amely hivatva lett volna konzerválni és még jobban körülbástyázni az 1912 őszére kialakult állapotokat) sehogysem akarta elfogadni. A másik rést a halál ütötte az építményen: elhunyt Váradi Ármin és meghalt Biringer Tivadar. Ez utóbbi hirtelen távozása különösen súlyos csapásnak bizonyult, mert – bár a konzorcium tulajdonosi tagja Biringerné, tehát a szerződés érvényben maradhatott, azonban az özvegynek nem volt és nőként nem is lehetett meg a szükséges végzettsége, s ebből később bajok származtak.

És végül rést nyitott a szövetkezésen a háborús konjunktúra következtében feltámadt elképzelés, hogy ugyanis a mozi aranybánya, a városnak pedig szüksége volna mennél több pénzre. Hasznosítani kellene a parlagon heverő két mozijogot. Az egyikre fentről küldtek jelentkezőt, a másikkal kapcsolatban az illetékesek azt az álmod dédelgették, hogy a város maga lép vele a szorítóba. Nem ők lettek volna az elsők. Sopronban már 1913 óta működött a Városi Mozi. Méghozzá valóban aranybányaként²⁷.

EGY SZABÁLYRENDELET VISZONTAGSÁGAI

Az első olyan győri rendelkezés, amely a mozgósínházakkal komolyan számolt, a nótaköltő rendőrfőkapitánynak, Dr. Angyal Armandnak tollából született 1908-ban, de csak két év múlva lépett életbe²⁸. Ez azonban tűzrendészetileg nem biztosított megnyugtató állapotokat. Ezért is gondolt Szauter arra, hogy új szabályozásra lenne szükség. Győr város vezetői teljes mértékben elfogadják Szauternek az álláspontját, és az említett ügyben felmentésére hozott elsőfokú határozatban rögzítik, hogy az akkori megbízott rendőrfőkapitányt a város rendőrsége élén nem vezette saját érdek, tiszteletjegyet sem fogadott el. Nem akarta Biringeréknek átjátszani a moziügyet, s a szabályrendeletet sem azért találta ki, hogy védje a kávésekkel kötött szerződést. Különb ennek a bérleti szerződésnek akkoriban nem volt nagy visszhangja a közgyűlésben, még gondolni sem szabad arra, hogy talán azért, mert – micsoda véletlen! – éppen a nyári kánikulában tárgyalták. A kirendelt tisztviselőkön kívül alig néhányan lézengtek a teremben²⁹.

²⁷ GyL. 1130/1940. II. sz. A soproni polgármester a miniszterelnökhöz a városi mozi védelmében: 25 éves fennállása alatt egy fillérrel se kellett a városnak hozzájárulnia, fedezte az összes beruházást, sőt a 25 év alatt 200 000 P-t meghaladó jövedelmet hozott. A város legjobban vezetett üzeme (igazgató: nyugdíjazásáig Heinrich Román, majd Friedrich Károly).

²⁸ Hárs József i. m. 46. lap, 116. jegyzet.

²⁹ 1918. aug. 16., GyL. ld. 2343/1918. pm. sz. (júl. 2.).

Az országos szabályozás előtt született rendelkezés nem tetszett az ebben illetékes belügyminisztériumoknak, de – Szauter saját bevallása szerint – először Biringeréknek sem. 1918. június 6-án írja Szauter, hogy Biringer Tivadar a rendezés után keserűen panaszkodott, hogy valamelyik takarékpénztár a kölcsönét felmondotta azon indoklással, hogy a szükséges átalakítás miatt anyagilag károsodott (magyarán: a „csak” mozi, fedezetként, nem ér már annyit, mint a mulató)³⁰.

Ha akkor mindenkinek kiadja az engedélyt, ma (1918-ban) nincs a városnak kizárólagos joga „s az egymást agyon concuráló mozgóképházaktól évi 10 000 kor., hanem annál jelentékenyen kevesebb bért kap”³¹.

A közönség sem lelkesedett a belépőjegyes mozgókért, „a miben része lehet annak, hogy megelőzőleg a Nádor Szálló épületében egy vállalkozó kísérletet tett, de ez a kísérlet nem vált be” – mondja 1918. június 6-án jegyzőkönyvbe Biringer Tivadarné. Egyelőre nem tudom, hogy kire célzott.

A minisztériumnak pedig eleve nem tetszett, hogy a város maga akarja megállapítani a mozik számát, s egyáltalán: üzletelni akar a vetítés jogával. Általános volt a nézet, hogy tisztviselőkre nem jó üzleti vállalkozásokat bízni. Ezt tudta az önkormányzat is, de a pénzt sem akarta kiengedni a kezéből.

Szauter szabályrendelet-tervezetét 1914. január 30-án fogadta el a közgyűlés³². A minisztérium az 1916. december 7-én, 243 kgy. szám alatt keresztülvezetett változtatásokat is visszadobta. Az 1917. július 25-én érkezett leiratot egy ideig nem követte újabb intézkedése.

Már ekkoriban javasolják, hogy a tanács a Biringerével és társaival kötött szerződést tétesse közszemlére, „hogyan ekként az e kérdés körül keletkezett vita megszűnjön”; nem tették ki. Majd csak 1918-ban kerítenek sort rá, miután a szerződés meghosszabbítása került napirendre³³.

A mozgóképházakra vonatkozó szabályrendelet szövegét 1918 januárjában ismét megállapították, de hiába reménykedtek, hogy ez már igazán végleges, 1919-ben a pénzügyminisztérium emel ellene kifogásokat. 1920. július 9-én megint – újabb javítgatások után – felterjesztik, de erre még 1923-ban se kapnak választ. Addigra azonban már gyökeresen megváltoztak a körülmények: a belügyminisztérium magának tartja fenn a moziengedélyek kiadását, amit azelőtt a városi rendőrkapitányságok tehettek meg. De legalább nagyvonalú és hűsz évre adja ki. A győriek ezt 1920. november 11-én kérik³⁴.

A városon belüli szabályozás a továbbiakban el is vesztette jelentőségét, hiszen a Horthy-adminisztráció vette kezébe a mozik ügyeit, s politikai fontosságára való tekintettel minden apró részletét központilag szabályozta³⁵. Ettől kezdve a győri önkormányzatnak

³⁰ GyL. Jkv. 1918. jún. 6., a levelet, amire céloznak, a Pusztai Járási Takarékpénztár Rt. (Győrszentmárton) írta 1913. júl. 17-én. Mellékelve az aktához.

³¹ GyL. 2343/1918. (júl. 2.).

³² GyL. 47/kgy. 1914. sz. póthatározattal, újabb változtatás: 23/1918. kgy. sz. (jan. 31.), elutasítás: 6464/1919.

³³ A 372/kgy. 1912. határozat (szerződés a konzorciummal) közszemlére tételét a 82/1918. (jan. 3.) rendeli el. A szerződés 1918. okt. 31-én jár le. 1924. okt. 31-ig kívánják meghosszabbítani.

³⁴ GyL. a tanács sürgeti: 5117/pm. sz. 1923., a körrendelet: 8451/1920. ME. sz.

³⁵ Ld. a 8454/1920. ME. sz. kormányrendelet. Az Apollo mutatványengedélyokirata: 74.239/1921. VII. a. BM. stb.

legfőbb törekvése, hogy önállósága romjain a lehetőségig biztosítsa a bevételét, illetve – ennek érdekében – a három mozijog feletti rendelkezését. Ez sem könnyű feladat, amint az a továbbiakból kiderül.

A KONZORCIUM – BELÜLRŐL

Amikor a kávések ideiglenes szövetkezése (konzorcium) megkötötte szerződését a várossal, ez a megoldás az illetékesek számára nagyon kényelmesnek látszott. Végeredményben a kávésekön múlt, hogy megelégednek-e az Apollóval, vagy látnak-e fantáziát újabb egy vagy két mozi megépítésére. (A tanácsnak, mint láttuk, nem volt más dolga, mint visszautasítani a kívülről jelentkezőket.) Az első hetekben alighanem sejtettek is benne fantáziát.

„Mi a legvérmesebb reményekkel telve beigértük a városnak a legmagasabb díjat”, a színházankénti 300 K-t – írják 1912. december 18-án. „A mai napig arról győződünk meg, hogy a győri közönség a belépti díjas mozit nagy idegenkedéssel fogadta, első hónapban 600 K ráfizetéssel zárult mérlegünk ... sajnos nap-nap után azon tapasztalatra jöttünk, hogy a bevétel csökkenőben van, amíg az első vasárnapokon a bevétel 6—700 korona volt, most 500 K, a szombati bevételek kezdetben 300 K körül voltak, most 160 K, a többi napokon pedig 100 K-án alul vannak...” 4000 K-ba került az elején az Apollo megfelelő átalakítása, ha most – lemondva a vetítésről – visszatérnének a kávéházi iparra, az újabb költség lenne. Ezért a befizetendő összeg mérséklését kérik, ám valamilyen behatásra kérelmüket visszavonják³⁶.

A bérleti szerződés³⁷ szerint le kellett mondaniuk az eddigi engedélyekről, s Biringer Tivadarnának az italmérési jogáról (az előbbiről 1912. november 1-jéig, a szerződés életbelépéséig, az utóbbiról csak a következő év augusztusának végéig). Fizetniük kell az ügyelet, az ellenőr, a rendőr díját, az illetéket és az adókat. Nincs joguk szeszes ital árusítására, de kártya vagy egyéb játékokra alkalmas hely biztosítására sem. Engedmény, hogy az egyesülésbe belépni vonakodó Kusterné mozijának működési idejére, a három nyári hónapra, nem kell bérleti díjat leróniuk. Persze csak akkor, ha szünetet tartanak. És egy – propaganda szempontjából nem lebecsülendő előny: használhatják a „Győr szab. kir. város mozgófénykép-színháza” címet. A vállalat átruházásához, albérletbe adásához a tanács hozzájárulása szükséges, s még egy megkötés: ha egynél több mozit állítanak fel, elesnek a 10. pontban körülírt visszalépesi joguktól. Felelősek a tűz- és életbiztonságért, de azért is, hogy mit játszanak: „Az előadásra kerülő képek megválasztásánál az erkölcs és jóízű követelményeit bérlők kötelesek szem előtt tartani.” Amikor kitört a világháború, az utóbbi kérdés szabályozása átkerült az országos cenzúra hatáskörébe. Ott is maradt (lásd később).

A szövetkezett kávések újabb javaslata úgy szólt, hogy havi 300 K-t adnának augusztus 31-ig, cserébe lemondanak a visszalépesi jogról³⁸. Végül abban egyeznek meg, hogy 1913.

³⁶ GyL. Beadvány 1912. dec. 18-ról a IV. B. 1402/b/1929. (moziüzemi) iratcsomóban.

³⁷ GyL. 312/1912. (szept.) bérleti szerződés a 9959 és 9670/tan. sz. 1912. alapján.

³⁸ 1913. ápr. 28-án. Említik a 2343/1918. pm. sz. véghatározatban.

szepetember 1-jétől egy évre havonként 675 K a bér, ám ha júliusban, augusztusban nem tartanának előadásokat, akkor nem is fizetnének arra az időre³⁹.

Mozisainknak egymás között is tisztázni kellett feladataikat, szerepüket. Biringer Tivadarné Jankovich Mária (Mariska) óriási előnye, hogy ő a tulajdonosa az Apollo épületének. Hátránya viszont, hogy nincs megfelelő végzettsége. Addig persze nincs baj, amíg a férje él és igazgatóként működik közre. Az 1912. augusztus 9-én egymás között megkötött társasági szerződés rögzíti a továbbiakat is⁴⁰. Ha második mozira lenne szükségük, arra a jelenleg Major Balázs által bérben bírt Elite kávéházat fogják felhasználni, a tulajdonos hozzájárulásától függően. (Ebből lett később az Elite mozgó!) Mivel Biringer Tivadarnénak le kell mondania az italmérési jogról, kárpótlásul a ruhatárat kapja. A második mozgónál ez Majoré lesz. Biringer Tivadart a szerződő felek igazgatóként alkalmazzák. A harmadik társ, Váradi Ármin, Major Balázssal (47 éves) együtt, a használatukban lévő vetítógépet – tulajdonjoguk fenntartásával, de díjtalanul – átengedik a konzorciumnak. Bármely tag kiléphet, de akkor el kell számolnia. Ha Váradi Ármin feladná kávéházait (a Korona, illetve annak első része, a Szecesszió és a Fiume, de utóbbi tulajdonképpen a felesége nevében van), ellenőr lenne az Apollóban, évi 4000 K-ért. Pótlásként beveszik, hogy Váradi Ármin a Szecesszió kávéházi, felesége, Korein Jetta, a Fiume kávéházi vetítési engedélyéről lemond és ilyenre sehol Győrött nem próbál szert tenni.⁴¹

Váradi Ármin 1914. november 27-én, „hosszas és kínos szenvedés után” meghal. A megmaradtak csak 1916. szeptember 30-án újítják meg társasági szerződésüket. Itt Váradi Ármin helyett az özvegy: Korein Jetta és kiskorú gyermekei: Lajos, Géza, Jenő, Andor (akiknek ő a gyámjuk is), valamint nagykorú fia, Váradi Pál kávéos, Ballagi Mórné Váradi Lenke és Váradi Margit szerepel. Váradiék megszerezték a Kazinczy u. 10-12. sz. alatti telket, ha nem sikerülne a várossal felépíttetni a második mozit, akkor ők fognának itt bele⁴².

A társulást újabb csapás éri 1918. szeptember 8-án: Biringer Tivadar hirtelen halála. Megállapodnak, hogy ennek ellenére fenntartják a szerződést, Biringerné az igazgatói feladatok egy részét elvállalja, de – saját pénzén – alkalmaz egy könyvelőt is⁴³. A filmek lekötését Biringerné, Major Balázs és Váradi Pál végzik együttesen.

A várossal kötött és 1918. október 31-én lejáró megállapodást a Biringer Tivadarnéból, Major Balázsból és Váradi Ármin örököseiből álló cég már 1916-ban⁴⁴ kéri 1924. október 31-ig meghosszabbíttatni. A tanács húzza az időt, közben az eredeti szerződést megfellebbezik (1917. július 9-én), s ettől kezdve formailag sincs mód az érdemi tárgyalásra. E mögött a bizonytalankodás mögött talán a házi kezelésbe vétel gondolata húzódnak meg. Mindkét fél magatartása ékes bizonyossága arra, hogy a háborús konjunktúra erősen megnövelte a bevételt, s most már érdemes mozit üzemeltetni. Ezt erősíti meg 1919. január 6-án A Város kormánybiztosának felterjesztése⁴⁵: „A Biringer Tivadarné és társai által fenntartott egyetlen mozgófényképszínház ma már Győr közönségének igényeit nem képes kielégíteni. Minden nap teli ház van és a [mozgó]színházi közönség nagy része nem tud jegyhez jutni, amiből minden nap lárma és botrányos jelenetek fejlődnek ki. Az a körülmény pedig, hogy az egyetlen

³⁹ GyL. 261/kgy. 1913. (júl. 12.).

⁴⁰ GyL. 1912. aug. 9., a IV. B. 1402/b/1929. (moziüzemi) iratcsomóban.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ GyL. 8209/1916. (okt. 2.).

⁴⁵ GyL. 87/1919. sz.

[mozgó]színház verseny nélkül működik, az előadások minőségére és a jegyek drágaságára kedvezőtlen befolyással van.” A kormánybiztos jóváhagyást kér egy további engedély kiadására. Ezekben az időkben azonban a belügyminiszternek kisebb gondja is nagyobb annál, minthogy Győr város moziügyeivel foglalkozzék.

Kuster Gézáne is támadásra indul: állandó filmszínházra kér engedélyt a néptanáctól⁴⁶, mert Győrött csak egy ilyen van, neki volt a kávéházában, nyáron most is gyakorolja (érdemes lenne tudni, hogy a nyári időszámítás miatti későbbi kezdés mennyire befolyásolta a közönség számát⁴⁷). „Bizonyos, hogy Győrött egy mozgószínház a közönség igényeit ki nem tudja elégíteni, sőt egy második ilyen színházra kiáltó szükség van” – támasztja alá a kormánybiztos idézett véleményét. Hozzáteszi még, hogy azért van neki erre jogosultsága, mert „a régi engedélyemből volt társaim engem kiforgattak”. A megállapítás mellett kék ceruzával: „Nono!” – Ha megkapja, kávéházi iparát megszünteti. Valószínűleg filmet még mindig könnyebb volt szerezni azokban a nehéz időkben, mint élelmiszert a kávéház számára.

A közszemlére kitett bérleti szerződés felborzolja a kedélyeket⁴⁸. Harmincnégy törvényhatósági bizottsági tag tiltakozik ellene 1918. január 30-án⁴⁹. Indokaik: szerintük az egy évi tiszta jövedelem 150 000 K, amiből a városnak mindössze a kikötött 10 000 K jut. Különösen a szegényebb néposztálynak úgyszólván egyedüli szórakozóhelye, de mivel monopólium, a beléptidíjak állandóan emelkednek. Hiányzik a szerződésből az Urániáról (vagyis a szervezett tudományos ismeretterjesztésről) való gondoskodás. A színház, Thália otthona, erre is, városi mozira is alkalmatlan, mert düledező, százéves és alig 300 személy befogadóképességű (illetékesek ezt mindjárt megcáfolják: hiszen kilencszázan is elférnek ott!).

A kávé-színház is fellebbeznek: miért tették ki most, öt év után, a velük kötött szerződést közszemlére? És miért csak most küldik jóváhagyás végett a belügyminisztériumba? Akkor a város jól járt, ők ráfizettek. Most, amikor végre van jövedelmük, el akarják vitatni tőlük. A miniszterhez intézett felfolyamodásukban az 1917. december 20-i közgyűlési határozattal szemben érvelnek⁵⁰. Lényegében helytelenítik az „aranybánya”-elméletet. „Hogy jobbák a viszonyok, ide nem tartozik, már csak azért sem, mert senki próféta nem volt”, hogy meg tudta volna jósolni a háborút és a háborús konjunktúrát. A továbbiakban tételesen felsorolják a jövedelmet és az azt terhelő kiadásokat⁵¹. Nincs panasz a közönség részéről, felveszik a versenyt a fővárosi mozikkal, naponta 30-50 sebesült vagy rokkant katonát pedig ingyen fogadnak.

⁴⁶ GyL. 732/1919. (márc. 1.).

⁴⁷ Nyári időszámítás vége 1919. szept. 15. (GyH. 1919. szept. 10.), 1920-ban húsvéthétfőre virradóra kezdik (GyH. 1920. ápr. 5.).

⁴⁸ A 372/kgy. 1912. sz. és a 14/1914. sz. határozatról van szó, kitétele: 82/1913. jan. 3., 15 napra.

⁴⁹ GyL. 1074/1918. (jan. 30.).

⁵⁰ Ld. a 12. jegyzetet.

⁵¹ A konzorcium szerint az évi kiadások: házbér 15 000 K, engedélydíj 10 800 K, rendőri ügyelet díja 7620 K, villany 8400 K, gáz és fűtés 6000 K, javítás az épületen, gépeken, teremberendezésen 3000 K, projektor-szén, villanykörte 1000 K, filmkölcsonzók díja 81 900 K, utazási költségek filmbeszerzésért 1800 K, évi adó 4000 K, a befektetett tőke kamata 6000 K, igazgatói fizetés 4800 K, a zene 5400 K, gépész 3600 K, tíz alkalmazott 4800 K, 6 hírlapban állandó hirdetés 7200 K, színlapok, falragaszok 3600 K, plakát- cédulakihordó és –felragasztó 1080 K, vasúti szállítás 2800 K, fotográfiák és reklámképek 1520 K, jótékony célra 5000 K, ez összesen 185 920 K, egy napra kb. 510 K.

A rosszállóan felemlegetett tanácsi határozat pedigrillen arról szólt, hogy Biringerék mondjanak le a ki nem használt két mozijogokról és legyen csak szabályrendelet, mert szükség van rá.

A Monarchia utolsó hónapjaiban és a Tanácsköztársaság heteiben a népszórakoztatás kérdése elvész a gondok tengerében. A korról szóló irodalom kronológiájában csak egy talányos utalást találunk: „1919. április 17. A mozik szocializálása.”⁵²

MÁS KÖRÜLMÉNYEK, ÚJ MOZI

Győrbe 1919. augusztus 17-én reggel bevonultak a románok. A keserves koraőszt után diadallal írja az újság október 3-án: „Hat heti román megszállás után ma visszanyerte Győr autonómiáját.” De milyen önállóság volt ez? Némi aléltságt után – 1920. január 17., 18., 19-én országos gyászt rendelnek el azért, mert Párizsban akkor nyújtották át a magyar küldöttségnek a trianoni békefeltételeket – sorra jelentek meg a rendeletek, amelyekkel a központi hatalom igyekezett az élet minden megnyilvánulását saját elképzelései szerint megrendszabályozni. Természetesen a mozikét is. Az újságból értesülhettek a polgárok arról, hogy a belügyminiszter nem hagyta jóvá a város és a volt kávé-s-mozisok közötti szerződést, s legközelebbi feladat, hogy az időközben jogerőssé [?] vált szabályrendelet alapján a város részére megszerzett három mozijogot értékesítsék. Kérdés, hogy ezeket házi kezelésben gyakorolják-e vagy bérbeadják⁵³.

Major Balázs, özv. Váradi Árminné és Váradi Pál 1920. szeptember 6-án közlik⁵⁴, hogy ha a konzorcium megszűnése után kiírt pályázatot az Apollo tulajdonosa nyerné meg, felszerelésüket nem hagyják ott neki. Kérik, hogy maradjon meg az egyesülés addig, amíg a mozit a pályázat jövőbeni nyertese üzembe tudja helyezni. Hiszen az Apollo helyiségeire 1924. november 1-jéig telekkönyvileg bejegyzett bérleti joguk van.

A közgyűlés másként határozott: a mozijogok egyikét özv. Biringer Tivadarnénak, másikát a kerület színingazgatójának, Somogyi Kálmánnak adta. Ez utóbbi döntést azonban Váradiék és vagy negyven bizottsági tag megfellebbezte, amiért is a határozat nem volt végrehajtható⁵⁵. Időközben megjelent a 8454/1920. ME. sz. kormányrendelet. E szerint azt a helyiséget, amely 1920. október 3-án már moziként szolgált, más célra nem szabad felhasználni. A város jogának így vált egyedüli bérlőjévé Biringerné. Az épületé viszont – s ez nem lelkesítette a magasabb bérösszegre vágyó özvegyet – lakásügyi hivatali határozattal a város⁵⁶. Ez a határozat 1921. május 24-én lépett életbe.

A minisztérium malmai lassan öröltek ezért a két fél közötti vita – egyelőre – csak 1922. július 1-jén zárult le. A város a háztulajdonossal attól a naptól kezdve társas viszonyba lép. A

⁵² A többszám használata – adatok híján – nem világos. Ld. Gőcze Géza – Perepatits Antal: A vörös Győr. Győr 1964, 281. lap.

⁵³ GyH. 1920. júl. 25.

⁵⁴ GyL. 10900/1920. (szept. 6.).

⁵⁵ GyH. 1920. szept. 29.

⁵⁶ GyL. 6097/1921. lkh. ig. (jún. 24.).

helyiségek és felszerelések használatáért a tiszta jövedelem 50%-át kapja az özvegy, a további 10%-ot az üzletvezetésért. Mindez három évre szól⁵⁷.

Viszont húsz évig érvényes az Apollo mutatványi engedélyokirata. Kelt Budapesten, 1921. május 27-én. Ebben a belügyminisztérium a 8454/1920. ME. sz. rendelet 1. §-a alapján megengedi Győrnek, hogy mozija az eddigi helyén továbbra is működjön. De nem akárhogy. Ha három hónapon át indokolatlanul szünetelteti tevékenységét, az engedély megszűnik. Ez a későbbiek során többször okozott főfájást a város vezetőinek s hozta kedvezőbb helyzetbe Biringernét béremelési terveiben, hiszen a város sem a jogról, sem a jövedelemről nem akart lemondani.

Az engedély akkor is megszűnhet, ha a mozi rendszertelenül tartja előadásait, vagy egyébként sérti a közönség érdekeit. Köteles erkölcsnemesítő, nemzetnevelő és hazafias irányú érvényesítésére, havonta egy alkalommal a Filmtanács filmjének bemutatására, bizonyos időközönként a vallás- és közoktatási miniszter műsorainak önköltségen való lejátszására. És hogy el ne felejtjük: minden vasárnap 11-kor, a mise után, az ifjúságnak és a munkásságnak járt egy-egy szabadelőadás. Ha nem teszi, a következményt lásd mint fent. (Ennek ellenére nincs nyoma annak, hogy valaha is tartottak volna ilyent.)

A 12. §. a személyzetről rendelkezik. 40%-a meghatározott kellékekkel bíró hadirokkant kell hogy legyen, 40%-a nyugdíjas vagy menekült tisztviselő, s a maradék 20% se csak ügy, akárki. A szakképzettség (is) egyedül az üzemvezetőtől kívántatik meg. Ám hogy lekopogjuk, 13. paragrafus nincs. Az utolsó, a 14., a visszavonásról intézkedik⁵⁸.

És hogy a törvényhatósági bizottság tagjai jobban megértsék, hová lett régi önkormányzatuk, alig telt el néhány hónap, új engedélyes jelent meg a láthatáron. Vitéz Popoviči Aurélné, hősi halált halt százados özvegye, született Németh Erzsébet, kezében az engedélyokirat. Győrött lakik, a Teleky u. 13. sz. alatt. Rokona egy bencés tanár, akiről még lesz szó, s felajánl az Ébredő Magyarok Egyesületének a várható jövedelemből 10%-ot. Nem tudjuk, hogy a konzorcium volt tagjával, Major Balázssal hogyan lép kapcsolatba, de tény az, hogy 1921. december 13-án kérelmet nyújt be a tanácshoz, s ebben az Erzsébet tér 1. sz. földszintes épületében lévő Elite kávéház mozivá alakítására kér engedélyt. Ennek pedig Major a bérlője, akinek a neve a későbbiekben már csak akkor merül föl, mikor az évi bérről esik szó⁵⁹.

Popovičiné tervezője fővárosi szakember, de valamiért összekülönböznek. Az özvegy visszaveszi a tanácstól a már beadott tervet, s azt egy másikkal cseréli föl. Ezt Izsay Ede (Endre?) és Fehér Pál cége készítette. Ugyancsak fővárosiak. A tervezett átalakításhoz hozzájárul, azaz ellene kifogása nincs a ház tulajdonosának, özv. Kunczné Schäffer Idának. Az építészeti bizottság – néhány változtatás keresztülvitele esetén – a tervét megfelelőnek találja. A munkát Káldy Mihály kőművesmester, építési vállalkozó a következő év tavaszán be is fejezi. A használati engedélyért az özvegy 1922. március 21-én folyamodik, mert 30-án már meg szeretné nyitni üzemét. Az első nézők április 1-jén ülhetnek be a nézőtérre. Az ülőhelyek úgy lettek tervezve – írják még a műleírásban – hogy az egymás előtt ülők ne zavarják egymást, azaz egy bizonyos fokú padozati esés létesítetik. Az ajtók kifelé nyílnak. Van szellőztetés, ezért

⁵⁷ GyL. 10490/1922. (szept. 1.).

⁵⁸ GyL. 6479 és 7197/1921., 11116/1921.

⁵⁹ GyL. Az ép. eng.: 14199/1921. (dec. 20.), műleírással. Az engedélyokirat száma: 41.019/1921. VII. a. BM. sz.

nyáron is kellemes lesz a levegő. A vetítést rezgésmentesnek ígérik. (Sajnos a létesítményről eddig még nem sikerült tervet találni a győri levéltárban.)⁶⁰

A bejárati kapun előírt változtatásokra csak később kerül sor, amíg ez el nem készül, a meglévő kapu szárnyai az egész előadás alatt kitérve tartandók és rögzítendőek.

A bizottság pontos és lelkiismeretes munkát végzett, érdemes feljegyeznünk tagjainak nevét. Jelen vannak: Erdélyi Iván tanácsos mint elnök, Erdélyi Ferenc főmérnök és a harmadik Erdélyi: Ernő, a tűzoltófőparancsnok. Rajtuk kívül Kovács József, Stadler Rezső, aztán a bizottság jegyzője és – Káldy Mihály építési vállalkozó. Mint tag.⁶¹

Emlékezünk még Krausz Henrikre? Nos az Elite mozgó nem lett éppen Magyar Palota, de azért a modern technika, a tűzbiztonság és a művészi szép elveinek megfelelően alakították ki. Legalábbis ezt mondják róla a tervezők. Az kétségtelen, hogy tárgyalt korszakunkban végig meglehetősen kedvelt szórakozóhely volt, annak ellenére, hogy engedélyesének sem szakképesítése, sem gyakorlata nem volt a szakmában. Hadiözvegy, 1935-ben 180 P nyugdíjjal. Lakása háromszobás, jól berendezett, „polgári lakás”, üzleti elfoglaltsága miatt két háztartási alkalmazottat tart. (Édesanyja is a háztartásban dolgozik, neki havi 190 P a nyugdíja.) Egyetlen gyermeke akkor már ténylegesen honvéd főhadnagy, 1921-ben nyilván még kiskorú srác⁶².

Egy dátum nélküli, de legkorábban 1930 októberében készült leltár szerint a nézőtéren 350 csapószelek és 76 páholyszék található. A csapószeleken szám, a szélsőkön SS sorjelző táblácska, a páholyokat 15 db, fából készült fal választja el egymástól. A hosszanti és keresztfolyosókon bordó színű kókuszszőnyegek. Fontos megjegyezni, hogy az irodában Royal-írógép van, s a leltárba került egy „kispermetező”, valószínűleg arra használták, hogy a szünetekben valamilyen kellemes, pl. fenyőillatot permetezzenek szét a nézőtéren.⁶³

A leltárba fel van véve a némafilm-korszak néhány jellemző rekvizítuma is: zongoralámpa, kotta tartó zongorához, 1 háromlábú szék, 2 hokerli, 8 zenekari szék, 5 kottapult, 1 hosszú kottapult, 8 kottapultlámpa, 2 szélgép, 1 zongoramotor (1/8 HP) és – autóduda gumival.

Fényképünk a homlokzatról – a hirdetésekben megállapíthatóan – egészen pontosan 1925. április 26-30 között készült (ekkor játszottak a monumentális történelmi filmet, a Tízparancsolatot, két részben, 14 felvonásban, háromórás vetítéssel), s arról árulkodik, hogy renoválásra a háztulajdonosnak a háború előtti idők óta nem volt pénze. A lécezés meghajlott a cserepek súlya alatt, s az esővízcsatorna erősen rozsdás. Ez a helyzetkép már előre vetíti a közeli jövőt: a házat a város meg fogja vásárolni⁶⁴.

⁶⁰ GyL. 2682/1922. (febr. 27.), tervváltoztatás, igazolás.

⁶¹ GyL. A kapu: 3764/1922. (márc. 27) Az építkezési bizottság jkv.-e 1921. dec. 16-án kelt.

⁶² GyL. Moziüzem iratai 1935-36. Jelentés a Popovičninénál tartott könyvvizsgálatról. Kiegészítésül: Popovičniné levele 1925. okt. 16.: „atyám a szab. kir. város főügyésze volt.” A vitézi címet férje – hősi halála után – 2512-1929. sz. alatt kapta meg, ld. Szécsy Imre – Oszlányi József – Oszlányi Kornél – Farkass Jenő: A vitézi rend 1921-1931. Bp., é. n., a 355. lapon.

⁶³ Ilyen volt a soproni Városi Moziban.

⁶⁴ Ad 11033/1935. sz. tan. hat. 1926. aug. 1-jétől a lakbért a városnak fizetik. GyL. 7560/1926. sz. – A Tízparancsolat c. monumentális történelmi filmet a Paramount gyártotta és a Radius bp.-i kölcsönző hozta itt forgalomba, kemény feltételekkel: a két mozi egyidejűleg játssza, napi 2 előadás, vasárnap 3. A helyárakat 25-30%-kal felemelik, minden rezsi a mozikat terheli, ezért 30 000 000 K-t kapnak, a teljes bruttó bevétel, az adók

Ami a Tízparancsolat plakátjait és elhelyezésüket illeti, arról, sok jót nem mondhatunk, legfeljebb azt, hogy kisebb helyeken ennél primitívebb megoldásokkal is megelégedtek mozivezetők.

AZ APOLLO A VÁROS HÁZI KEZELÉSÉBEN

A Győri Hírlap méltatlankodva írja 1922. május 25-én, a moziügyet a volt belügyminiszter – törvényjavaslat helyett – rendeleti úton úgy intézte el, hogy a mozijogok feletti rendelkezés lehetőségét azoktól a városoktól is elvette, amelyek voltak olyan előrelátók, hogy már egy évtizeddel előbb biztosították ezt maguknak. A város kulturális céljaira és a polgárság adóterheinek könnyítésére. A nemzetgyűlésben ezt egyetlen képviselő sem reklamáta. Tiltakoznak, eredménytelenül. Nincs mit tenni, hacsak nem akarnak lemondani erről a jövedelemforrásról, házi kezelésbe kell venniük az Apollót. 1922. július 1. ennek a nem kívánt lépésnek a dátuma. Aranybánya? Vagy nyűg? Ki hogyan vélekedik. Höfer főjegyzőnek inkább az utóbbi. Közel egy év telik el, mire a sok alkudozásba belefáradt Biringerné aláírja a szerződést. Höfer az idő múlása közben csak azzal vigasztalódhat, hogy leltározási, ellenőrzési, tárgyalási erőfeszítései elismerésképpen, cserébe az esti túlórákért, először havi 600 K-t, majd – a pénzromlás következtében – 1922. július 1-jétől Havi 2000 K-t szavaznak meg neki⁶⁵.

Jerfy Géza főügyész már 1923. február 23-án, türelmét veszítve, így fakad ki: Biringerné, aki „a különböző álláspontok elfoglalásában ... oly nagy változatosságot tudott kifejtetni”, az egyszer már (1922-ben) megállapított bérösszegnél előnyösebbet akar, hogy ha nem írja alá a szerződést, mondjanak fel neki mint üzletvezetőnek. Az özvegy egymaga nem bírná ezt a küzdelmet, ha nem állna mellette ügyvédje, Drobní Lajos, az örökös szőrszálhasogató, aki mint törvényhatósági bizottsági tag igen sokszor tör borsot a város vezetőinek orra alá. (Egyszer még szemtelennek is nevezi a polgármestert, igaz, később bocsánatot kell ezért kérnie.)⁶⁶

Az özvegyet is meg lehet érteni: az Apollo az egyetlen vagyontárgya, amely biztosíthatja saját és gyermekei megélhetését. Az infláció hónapról hónapra rontja a bérleti díj értékét, s ha a Vígadó egy estére 1500 K bért kap az ottani rendezvények szervezőitől, akkor a kért évi kétszázezer korona aránytalanul csekély összeg – érvelnek a város ellenében⁶⁷.

Egy szó nélküli irat a következőképpen foglalja össze azokat az eseményeket: hajdanában egy mozijogot a régi engedélyesekből álló társulás vett bérbe a várostól. „A konzorciummal kötött szerződés elfogadása tárgyában hozott közgyűlési határozat azonban az akkori belügyminiszter úr által feloldatván, a város közönsége az Apollo helyiségében bírt engedélyt özv. Biringer Tivadarnénak egyedül adta bérbe, minthogy a volt konzorcium többi tagjai, akik egyúttal kávéházi üzemmel is bírtak, anyagi hátrányt nem szenvedtek, ellenben özv. Biringer Tivadarnénak, ki egyúttal az e célra épült épületnek tulajdonosnője is volt, létfenntartási „érdekei forogtak kockán.” Méltányos volt tehát ilyen szerződést kötni vele,

levonása után, a forgalmazóé, minden reklámon a Radius és a Paramount védjegye legyen. Ha nem: napi 100 dollár pönálé.

⁶⁵ Kérik, ne kelljen házi kezelésbe venni: 7197/tan. sz. 1921., mégis: GyL. 10490/1922. (szept. 1.); a túlórapénz: 5190/1921., emelik: 14763/1922. (nov. 27.).

⁶⁶ GyH. 1930. okt. 10.

⁶⁷ GyL. 3160/1923. (febr. 23.), ill. ad 9481/1921. (dec. 20.).

hiszen „a moziügynek szabályozását ... részben az ő megértő magatartása is tette lehetővé”. Ezt a rendet borította föl az országos szabályozás. „Az özvegygel fennálló bérleti jogviszonyt meg kellett szüntetni és vele olyan megállapodást kellett kötni, mely szerint a helyiségek és felszerelések használatra átengedése és az üzletvezetés vállalása ellenében fix összegben megállapított díjazást élvez⁶⁸. Csakhogy ez a hétköznapi gyakorlatában rettentően nehéz. A főszámvevő panaszkodik, hogy Biringerné nem tartja be a rendelkezéseket. Több tiszteletjegyet ad ki a kelleténél, a jegykezelőknél is hagy eladásra jegyeket, amikkel csak jóval az előadás megkezdése után számolnak el, a könyvekbe való betekintés jogát pedig nem ismeri el. Érzékenységre való tekintettel nem is nézik, amiért persze a főszámvevőnek megjegyzéseket kell tőnie a főjegyzőtől⁶⁹.

Hogy az özvegy mennyire sajátosan értelmezi az előírásokat, arra jellemző, hogy ahelyett hogy távolléte esetén minden alkalommal írásban jelentené helyettesét, azt kéri, fogadják el egyszersmindenkorra, hogy anyja, Jankovich Andrásné helyettesíti⁷⁰. Közben mennek a barnával bélelt kis, vajsárga borítékok Hőfer főjegyző címére: most inkább így, most inkább úgy kellene a szerződést módosítani⁷¹.

A cseppet sem kellemes állapotnak megint felülről vetnek véget: megjelenik az a kormányrendelet, amely nőnek egyáltalán nem teszi lehetővé, hogy mozit vezessen. Az életbelépést (1923. május 25. utáni 8. napot) követő egy év elteltével az üzletvezetői vagy gépkezelői teendőket csak mozgófényképezői szakképesítéssel bíró férfiak láthatják el. Ez a jelenleg alkalmazásban levőkre is vonatkozik, legfeljebb a tanfolyam elvégzése alól kaphatnak felmentést. Ha ezt a kérdést nem rendezik, a miniszter akár az engedélyt is visszavonhatja⁷².

Mit lehet tenni? Elküldik tanfolyamra Kovács István tűzoltóőrparancsnokot, aki azt sikerrel elvégzi. Bizonyítványának kelte: 1924. május 31. Ennek ellenére nem őt, hanem Gröber Géza műszaki tanácsost teszik meg üzemvezetővé, mégis azzal a megszorítással, hogy a kereskedelmi vezetés továbbra is Biringerné feladata marad⁷³. 1924. június 3-tól ez a helyzet, de az özvegy már az év elejétől intézi a kereskedelmi ügyeket, amelynek november 19-én megállapított következménye 52 milliós hiány. Biringerné tiltakozik, ezt a vádat nem ismeri el. A válasz: könyvei átvizsgálásakor jöttek rá a hiányra. Arra is, hogy részesedési előlegeket vett föl, holott már régóta tudott volt, hogy a vállalkozás veszteséges. A felvétel ezért rosszhiszemű, július 1-jétől ehhez a város hozzájárulása is hiányzik. Az özvegy szerint a könyvvezetés és pénztárkezelés kikapcsolása az igazgatási és üzletvezetési teendőkből, és a mérnöki hivatal pénztárának megbízása ezzel, elismerése annak, hogy amit ő eddig egyedül csinált, azt egyedül nem lehet csinálni⁷⁴.

A főjegyző idegei erre most már végképp felmondják a szolgálatot: Biringerné nem hajlandó elismerni az üzleti veszteségben való részesedését? Célszerű lenne feljelenteni sikkasztás, hűtlen kezelés gyanúja miatt. Az egész eset annyira szövevényes, hogy kénytelen

⁶⁸ GyL. 7034/1923. (máj. 9.).

⁶⁹ A főszámvevő panaszai: GyL. 11960/1921. (nov. 2.), Hőfer főjegyző megjegyzései: 5156/1924. (máj. 17.).

⁷⁰ GyL. 10890/1922. (szept. 9.).

⁷¹ GyL. Moziüzemi iratok között több is.

⁷² A kormányrendelet: 1923. évi 3732. ME. sz. Rendeleték Tára 1923. 203-205. lap.

⁷³ Kovács István: GyL. 5156/1924. (máj. 17.) és melléklete a bizonyítvány; Gröber kijelölése: 6064/tan. sz. 1924. (jún. 4.), bizonyítványa: 6064/tan. sz. 1924.-ben.

⁷⁴ GyL. 12244/1924. (nov. 26.).

volt biztosítási végrehajtást kérni az özvegy ingatlanára. A dolgokat mindenképpen tisztázni kell, s az is elemi érdeke a városnak, hogy nyereségessé tegye a vállalkozást és működtesse, a viták ellenére is. Hiszen tudjuk, a leállás az engedély megvonásával járhat⁷⁵.

Megoldás lenne új mozi építése, ám erre a város pillanatnyi anyagi helyzete semmi lehetőséget sem nyújt. Óriási költség egy ilyen épület, elképzelhető ez az Apollo leltárai alapján is.

Amikor a lakásügyi hatóság igénybevette az ingatlanok mozit szolgáló részeit, a földszinten találta a mutatványtermet, jobb és bal oldali folyosókkal, cukrászfülkével, az előcsarnokot pénztári és ruhatári helyiséggel, a nézőtérre nyíló irodát és az ezzel szemben lévő, raktárat, amely azelőtt a zongorista lakása volt. Ezen a szinten a sort „closetek” zárják. Az emeleten vetítőkamra, páholyok, folyosók, itt is van WC. A fölépcsőn kívül fölirtak egy vaslépcsőt is a vetítőkamrához. Helyiség található az alagsorban a dinamók, a tüzelő elhelyezésére⁷⁶.

1922 nyaráig 474-en foglalhattak helyet a nézőtérben, akkor a rendőrség megengedi a befogadóképességnek 490-re való emelését⁷⁷.

Az 1925. szeptember 15-től érvényes biztosításhoz mellékelt leltár értékeket is megad. Az épületre összesen 429 000 000 K-t, az ingóságokra 281 550 000 K-t, ez összesen 710 550 000 K⁷⁸.

Az emeletes épületben található Biringerné négy kis, összesen 55m²-es, hajópadlós szobából álló lakása, de van házmesterlakás is. Hogy ez se legyen minden zavar nélkül: annakidején nem terjedt ki az igénybevétel az emeleti páholyok melletti folyosó végén deszkafallal kétfelé választott helyiségre, a földszinten lévő iroda felett. Ezt Biringerné állítólag mint cselédszobát és éléskamrát használta. Időközben a társas viszonyból kilépett, az üzletvezetéstől megvált. Az üzem egyik alkalmazottjának, Wallenhofer Jánosnak, kinek egyik földszinti helyiségben lakása volt, pedig felmondott a város. Kiutaltak volna neki lakást az ágyúgyári baraktelepen, de Biringerné a kettéválasztott helyiséget odaadta neki. Ezt azonban csak az üzemem keresztül lehet megközelíteni, így nem tudják Wallenhofert végleg eltávolítani a moziból. A tanács 1925. július 23-án kéri a lakáshivatalt, terjessze ki az igénybevételt erre a helyiségre is, ami másnap megtörténik. Augusztus 4-én közlik Wallanhoferrel, hogy ha 24 órán belül nem ürítené ki a szobát, akkor karhatalommal távolítják el onnan. Nem világos, hogy ennek a helyiségnek a béréről pereskednek-e később a szerződő felek. Biringerné győz, a város pedig visszamenőleg fizet⁷⁹.

A méltányos bérösszeg meghatározása ezekben az inflációs időkben mindenképpen nehéz feladat. 1923 májusában Drobni Lajos írja ügyfele nevében, hogy az épület bérét augusztus 1-jétől az 1917. november 1-jétől érvényben volt 10 000 K százszorosában, november 1-jétől pedig százötvenszeresében állapítja meg. Néhány nappal előbb még hajlandó lett volna visszavonni egy korábbi bérfelemelési kérelmet, ha fix fizetése visszamenőleg

⁷⁵ GyL. 12421/1924. (dec. 1.).

⁷⁶ GyL. 7302/1921. (jún. 25.)

⁷⁷ GyL. 9292/1922. (aug. 1.)

⁷⁸ Az Első Magyar Általános Biztosító Társasággal kötött biztosítás betöréses lopás és külön tűz- és villámcsapás ellen, 1925. szept. 15 – 1935. szept. 15., 8460/1925. (szept. 24.). A győri főügynökségtől.

⁷⁹ GyL. 13934/1927. (dec. 21.).

március 1-jétől 50 000 K lehetne. Egyelőre. A végleges megegyezésig. Ilyen előzmények után 1925. január 20-án az özvegy azt a javaslatot teszi, hogy 10-12 évre adná bérbe az Apollót, ha évente 10 000 békebeli aranykoronát fizetnek neki. Szülei meghaltak, két nevelésre szoruló kisgyerekről kell gondoskodnia, s hónapok óta jövedelem nélkül él. Ugyanazok a terhei, mint a másik mozié, nem engedhet 1000 K-t sem. Vagyonát a város 1924. november 1-je óta minden ellenérték nélkül használja. (Ezt úgy kell érteni, hogy jövedelmét elviszik az adósságai.) 50 millió K-t a conto kér. Végül is a város hajlandó 1925. január 1-jei hatállyal az eddigi társasági szerződést bérletre fölcserélni. A szerződést tizenkét évre kötik meg, évi 9000 aranykoronáért⁸⁰.

Tartozását 1927. december 9-éig fizette vissza.⁸¹

Az említett és 1923. július 1-jétől érvényben lévő társasági szerződés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A város a tiszta nyereségből 40%-ot kapna, de hát nemhogy nyereség nincs, hanem egyre nagyobb a veszteség „mert az időközben forgalmasabb helyen engedélyezett Elite mozgó versenye mindig jobban megmutatkozott. Ezzel szemben Biringer Tivadarné nem tudta kellő agilitással” végezni üzletvezetői tevékenységét. Nem volt más hátra: új igazgatót kellett keresni.

Az erre vonatkozó pályázati hirdetés rövidesen megjelent a Képes Mozivilág című szaklapban⁸². De még mielőtt ezzel foglalkoznánk, nézzük meg, mi lehetett az oka az Apollo hanyatlásának és miként tudott az Elite nagyobb eredményeket elérni.

A MINŐSÉG ELŐNY

1923. december 10. A főszámvevő jelenti a tanácsnak⁸³, hogy valami baj van az Apollo körül. Figyeli a bevételeket, összehasonításul budapesti mozikat is vizsgált. Az Elite indulásakor havi bevételei az Apollóéknak csak 70-80%-át tették ki. Szerinte növelni kell az Apollo befogadó képességét, ahhoz elég magas a terem.

„A mozgófényképszínháznak mai gépei, dacára annak, hogy állandóan javítják, rossz állapotban vannak – folytatja Mészáros Ferenc főszámvevő -, ami különösen akkor szembetűnő, ha feliratokat vetítenek, ezek egyik része éles, a másik része pedig elmosódott. Szembeszökően látni a két mozgósínház képei közötti különbséget akkor, amikor ugyanazt a képet [=filmet] adják mind a két mozgóban (Sátán kutyája, Kölyök), amikor az Elite képei élesek és tiszták, az Apollóé elmosódottak. A gép hibáján kívül ennek magyarázata az is lehet, hogy az Elite üzletvezetőjének [Nagy Józsefnek] testvéröccse az Apollo gépésze, s így érthető, hogy utóbbi könnyen befolyásolható olyan irányban, hogy az Apollo képeinek jóságát és vonzóságát csökkentse. Igazolja ezt az is, hogy míg az Eliteben heteken keresztül nem fordul elő a képeknek elszakadása vagy meggyulladás, addig az Apollóban, különösen az elszakadás naprenden van, de az égés sem ritka eset.”

⁸⁰ GyL. 6139/1925. (júl. 11.).

⁸¹ GyL. 13603/1927. (dec. 13.).

⁸² GyL. mellékelve a névsor mellé: 11619/1925.

⁸³ GyL. 16904/1923. (dec. 10.).

Hőfer főjegyző 1924. május 17-én válaszol a főszámvevő észrevételire, s mivel hivatalosan ő van megbízva a mozi felügyeletével, meglehetősen ingerülten. Bizalmasan kellett volna kezelni az ügyet. Ő a központi helyet említi az Elite jobb jövedelmezőségének okaként. Ám azért elismeri, hogy függetlenedni kellene Biringernétől. Csakhogy titokban. Az Apollo jövedelmének csökkenését azzal magyarázza, hogy a két mozi, a filmkölszönzök elleni védekezésül, megosztotta egymás között a kölcsönzőket, csak azzal köthet le a filmet, aki neki jutott, s ezek nem hozták le a slágerfilmjeiket. És új gépek is kellenek, de Biringerné nem akar semmi újra sem áldozni, ha azt neki kell fizetnie. „Az Apollo jelenlegi gépészával szemben nekem is súlyos aggodalmaim vannak” – jelenti ki Hőfer⁸⁴.

Mészáros azonban többet is tud:

„A közönség súlyos panasza az Apollóval szemben az, hogy az előadások sohasem kezdődnek pontosan, azért mert a kezdő előadást ugyancsak nem végzi be a megszabott időre. Ez különösen elkedvetleníti a közönséget a hideg időben, amikor a sáros úton kell nekik, a várakozóhelyiség szűk volta miatt, negyed óráig várni. Nem egyszer megtörtént, hogy a kilencre hirdetett előadás csak tíz órakor kezdődött, s előfordult az is, hogy éjfél után hagyta el a közönség az Apollót, ami nem kellemes az odajáróknak az időbeosztása szempontjából. Ezen úgy lehetne segíteni, hogy a mozgófényképszínház üzemvezetője az előadásra kerülő képek válogatásánál ügyeljen arra, hogy azok 1 és $\frac{3}{4}$ óra alatt feltétlenül leperegjenek, másrészt pedig azzal, hogy – amint az ma már minden mozgósínházban megvan – két gép vetít, s amint egyik felvonás lement, rögtön utána induljon meg a másik, s így a 1½-2 perc, amely az egyes felvonások között szükséges az újabb filmtekercsek elhozására és megindítására, megszűnjék, ami 10-12 felvonásnál 15-25 percet jelent, hogy ez könnyen keresztülvihető, mutatja az, hogy a budapesti kétszlágeres [egy műsoron belüli két egyenértékű játékfilmes] nagy mozgóknál egy előadás 1½ óránál sohasem tart tovább.”

„Általában azt mondják – vélekedik Mészáros -, hogy azért megy jobban az Elite mozgó, mert központba van elhelyezve. Bár ennek is van némi magyarázata, azonban a mozgót látogató közönség megfigyelésénél tapasztaljuk, hogy a nádorvárosi és gyárvárosi közönség, amelyiknek pedig sokkal közelebb van az Apollo, inkább az Elitebe megy át, a fent ismertetett okok miatt, s még azért is, mert ott sokkal figyelmesebb, előzékenyebb fogadtatásban részesül és jobb képeket kap gondosabb előadásban. Annál szembeszökőbb ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az Apollónak ülései sokkal kellemesebbek, mint az Elite szűkre szabott ülőhelyei. Fokozza még az Apollo hátrányát az Elitevel szemben, hogy a téli időszakban az Elite állandóan kellemesen fűtve van, amit az Apollónál sajnálattal nélkülöz a közönség.” (Hőfer a „tálalás” közötti különbséget még nem vette észre, de majd utánaéz.)

Végül Mészáros felsóhajt: mennyivel gazdaságosabb volna az Apollo melletti üres városi telkekre egy teljesen új, modern mozit építeni. Szakemberek szerint alig százmillióba kerülne, „s nem készülne olyan szerencsétlenül, mint a mai, ahol a legkényelmesebb helyen, a vetítővászonnal szemben, a mozgó tulajdonosának lakása van elhelyezve, s nem függne a város állandóan attól, hogy a bérletet felemelik, vagy a berendezés kopásáért kell nagyobb díjat fizetni”. Hőfer pedig elégtétellel emlegeti, hogy neki jutott először eszébe ez a gondolat.⁸⁵

⁸⁴ GyL. 5156/1924. (máj. 17.).

⁸⁵ Uo.

Ami a vetítést illeti, napnál világosabb az előny az Elite javára. „Horribilis anyagi áldozatok árán beszerezte a legújabb rendszerű vetítógépet, amely az eddig is szép képeket sokszorosán felülmúlja. A képek éles tisztasága, plasztikus kidomborodása [!] a szemnek is kellemes, jóleső érzést ad.” Ehhez még a világattrakciós filmek, nemritkán napi 75 dollárért (ami 6 millió K-t jelent)! Nem csoda, hogy nagyobb a közönsége. Apróság: kérik azokat, akik telefonon rendelték meg jegyeiket, hogy fél órával az előadás előtt vitessék el azokat, mert tovább a rendes kiszolgálást nem tudják biztosítani. 1926 nyarán adják hírül az újságban, hogy kétéhetes szünetük alatt újra festik, díszítik az előcsarnokot⁸⁶.

Apollo 1922. július 1-jei leltára szerinti 1 db Ernemann Imperator mozigép (Nr. 369871), a drezdai Krupp-gyár terméke (Magyarországon akkor használatban volt vetítógépek fele ilyen rendszerű, s azoknak is majdnem fele Ernemann) nem új konstrukció, már 1913-ban sem, tehát lehet, hogy ez még a konzorcium idejéből származik, csak ezideáig nincs nyoma annak, hogy Váradiék eladták volna Biringernének vagy a városnak⁸⁷.

1923. március 3-án az előbbi helyett új gépet szereltek föl, ez az akkor még vadonatújnak számító Hahn-Goerz, amely az ívlámpa mögött elhelyezett homorú tükörrel fokozza a fény erősségét. A gép a tanács tulajdona, szögezik le⁸⁸.

Alig másfél év múlva, 1924. július 14-én, megint gépmegrendelésről olvashatunk az iratok között. A levél címzettje a budapesti Albrecht testvérek kinotechnikai szaküzlete. Előzőleg Grüber Géza tanácsos nézte meg a választékot, s annak ellenére, hogy a kiválasztott típus 500 dollár, plusz 20% szállítás, csomagolás és vám, a legmodernebb Hahn-Goerz ikergépet javasolja. Augusztus 30-án már visszaigazolja a szállítás megtörténtét – gépfejek nélkül. Ezt (ezeket) a szerelő hozza magával szeptember 9-én. Nappal 8, éjjel 14 órát dolgozott rajta⁸⁹.

Nem egészen érthető, hogy min lelkendezik a Győri Hírlap 1925. február 4-én. „Szenzációs plasztikus vetítést produkál az Apollo új párizsi vetítő lencséje” – írja.

A némafilm-korszak utolsó ilyen beszerzése 1927 őszére esik. A Natsche és Farkas (HAFA) cég mint a Hahn-Goerz magyarországi vezérképviselője 30 napi próbaidőre küld ingyen egy példányt, amelyet szeptember 10-én vesznek át és az előző mellé állítják föl⁹⁰. Ennek szükségességét és egyúttal a gép végleges megvételét indokolja a főjegyző szeptember 27-én: a két gép „a filmek megszakítás nélküli leadását teszi lehetségessé. A közönség a vetítésnek utóbbi módját jobban kedveli, s zúgolódik azért, hogy az Apollóban a folytonos vetítés megszakad, mikor a gépet át kell fordítani ... filmszakadásnak tulajdonítja egy részük a szüneteket”. Az Eliteben viszont két gép működik már régebb idő óta⁹¹.

⁸⁶ Az új gép és a filmek ára: GyH. 1924. aug. 14., átalakítások: GyH. 1926. aug. 14., rendelt jegyek: GyH. 1924. ápr. 11.

⁸⁷ Egy ilyen mozigép fényképét ld. Hárs József i. m. 2. kép., ezek elterjedtségéről ld. Székely Sándor: A mozgófényképvétítógépek és azok kezelése: Bp. 1921, 40-42. lap.

⁸⁸ GyL. 3837/1923. (márc. 9.).

⁸⁹ Megrendelés: 7284/1924. (júl. 14.), leszállítás: 8957/1924. (aug. 5.), a felszerelés áráról (46 826 640 K): 60/tan. sz. 1925. (jan. 17.) A gépfejek szállítása és szerelése (1924. szept. 5.) Bp.-ről gyors, vissza személy.

⁹⁰ GyL. 10543/1927. (szept. 29.).

⁹¹ Uo.

A pénzügyi megoldás: a kifizetés az akkor már szorosan együttműködő két mozi jövedelméből a várost illető részesedés terhére történik⁹².

TALÁN MAJD MARKSTEIN

Üzletvezető kerestetik. A hanyatlás megállítására, sőt megfordítására kiírt pályázatra tizennyolcan jelentkeztek. Több győri, de budapesti, sőt debreceni is. Vannak közöttük működő mozisok, de akad minden képesítés nélküli városi irodatiszt⁹³. A soproni Zwinz Oszkáról – győri kérésre – Thurner Mihály soproni polgármester ír jellemzést: elsőrendű szakember, Bécsben volt mozija, de belebukott. Erőskezű felügyelő kell melléje, mert bohém természetű. Egyébként rokkant főhadnagy és jelenleg győri lakos⁹⁴.

A választás Markstein Dezsőre esett. 28 éves, vizsgázott üzletvezető, harmadik éve a budapesti Fővárosi Nagymozgó (Rákóczi u. 70.) vezetője, azelőtt a Korona Filmvállalat kölcsönosztályának vezetője. Mindegyik filmkölcsönzővel jó a kapcsolata, családi körülményei kényeszerítik vidékre (válás az ok, felesége kielégítési végrehajtást rendeltet el ellene). Tíz éves szakmai múlttal rendelkezik, ajánlói szerint szorgalmas, jótehetségű szakember. Havi 6 milliót kér és egy személynek megfelelő lakást⁹⁵.

1924. november 17-én vették fel, háromhavi próbaidőre. Amikor ez lejárt, Höfer javaslatára bizonytalan időre meghosszabbították az alkalmazását, negyedévi felmondással. 7 milliót kap havonta, hozzá 1 milliót lakáspénz gyanánt, sőt még 3% jutalékot is ígérnek neki a havi bruttó jegybevétel 200 millió K-át meghaladó része után. Höfer szerint szakkörökben való ismeretsége, a közönséggel való bánásmódja eddig azt eredményezték, hogy a Biringerné által eszközölt filmkötések súlyos feltételeit itt-ott sikerült enyhíteni, a mozi látogatottsága emelkedőben, a közönség bizalmatlansága szűnőben van. Megrázkódtatás lenne most egy új vezető. Hibái el fognak tűnni.⁹⁶

Markstein röplapon jelenti be, hogy felújítja a városnak ezt a régi családi szórakozóhelyét, egy műsorban mindig két elsőrangú slágerfilmet mutat majd be, a vetítők a legmodernebbek, katonazenekar játszik, műsorán a legújabb zeneművekkel, a terem kellemesen van fűtve. Az Apollo Győr intelligens közönségének kedvenc mozgósínházává válik megint. Mérsékelt helyárak. Előadások hétköznap is 5, 7, 9 órakor (természetesen este, a közönség máig sem szokott hozzá az 1921. június 1-jén bevezetett 24 órás időszámításhoz. Ezt a nehezen mozduló társadalmat kell valami újhoz szoktatni!)⁹⁷

1924. december 18-án beterjeszti a tanácshoz az Apollo helyreállítására és szanálására irányuló programját. A bizalom helyreállítására nagyobb reklám kell. A jegybevétel máris

⁹² Uo.

⁹³ Sinay Nándor Győr, városi irodatiszt. Győri van még 4 (Horváth Lajos műsz. keresk. és váll., Kostyál Dezső, Szekendy Károly, Zwinz), bp.-i 5, egy-egy Szentésről, Tóvárosból, Rákosligetéről, Veszprémből, Abonyból és Hajdúszoboszlóról, 2 Debrecenből. GyL. 11619/tan. sz. 1924.

⁹⁴ A levél dátuma: 1924. nov. 6.

⁹⁵ A pályázatra beadott kérvények iratcsomójában.

⁹⁶ Marksteint alkalmazzák: 12575/tan. sz. 1924. (dec. 5.), ez bejelentés a rendőrségnek. A 3 havi próbaidő: ad 11619/tan. sz. 1924. (nov. 8.), lejárt, meghosszabbítva: 2272/tan. sz. 1925., Höfer ajánlásával.

⁹⁷ GyH. 1921, máj. 22.

emelkedőben van (egy telthát bevétele kb. 6 300 000 K). A filmdíjakat kell csökkenteni. A napi kiadások összegének nem szabad meghaladnia egy teljesen kiárusított előadás bruttó bevételét. A filmkölcsondíjakon azonban csak lassan tud most már javítani. Tavasztól 25%-os megtakarítást remél. 28 millió kell reklámra, később elég lesz 15 millió is. Mivel a katonazenekar a közönség igényeit általában nem tudta kielégíteni, január 1-jétől polgári zenészeket szerződttetett. Ez havi 30 millió K, több mint volt, de ide nem kell kiegészítésül zongorista és hegedűs, s a repertoárról, kottákról is maguk gondoskodnak⁹⁸. A kezdeti lendület azonban megtorpant. Egy későbbi összefoglalóból idézünk: „A helyzetet ez se szanálhatta, sőt a két mozi között megindult erős verseny [miatt], főleg a reklám és a filmkölcsondíjak terén, oly óriási kiadások merültek fel, amelyek az Apollónak üzleti veszteségeit egy idény alatt 900 millióra rúgtatták fel. Az erős verseny hatását a másik mozi is megérezte.”⁹⁹

A jelentés utolsó mondata újabb tervek születéséről szól: „A kooperációra megindult tárgyalások sikerre vezettek.”

Az 1925. június 30-i tanácsülésben elhangzik: az igazgatói állás további fenntartása szükségtelen. Ezért Marksteinnek felmondanak október 1-jére. Rövid működésére emlékeztet, amit a nézőtéren, a zenekari dobogón találtak a leltározók szeptemberben: 10 kottatartó, 16 szék, 1 zongora, (15 000 000 K értékében) egy harmónium (7 000 000 K), egy nagybőgő (3 millió) és egy nagydob (1 500 000 K). A vetítőkamrában egy darab „iker Görz” vetítőgép¹⁰⁰.

ÁLTALÁNOSSÁGOK – RÖVIDEN

A város 1927-ben a belügyminisztériumhoz fordul, hogy megakadályozza egy újabb moziengedély kiadását¹⁰¹. A gazdasági viszonyok fokozódó rosszabbodásának hatása alatt lassanként mind a két üzem válságos helyzetbe került – állapítják meg-, s helyzetét csak akként volt képes javítani, hogy a jóváhagyott szerződés értelmében 1925. szeptember 1-jétől kooperatív alapra helyezték működésüket. A város a legutóbbi népszámláláskor 51 000 lakosú volt, 1925 decemberében 3000-rel kevesebb. A munkát keresők ideiglenesen elköltöztek. Csökken a mozik látogatottsága. 1924-ben még 378 844 nézőjük volt, 1925-ben már csak 326 588, 1926-ban pedig mindössze 310 815.

Szauter Ferenc polgármester beszél 1935-ben ezekről a válságterhes évekről. Fogyott a lakosság. A nehézipar lebomlásában jelentkezett leginkább a gazdasági világválság hatása. Az ágyúgyár és a vagongyár négy-négyezer munkást foglalkoztatott korábban, „ma” viszont csak a vagongyár dolgozik, az is csak heti 3-4 napon át, 150-200 munkással. Az ellátatlanok többezres tábora még a nyilatkozat idején is csak lassan fogy. A város hatalmas adóbevételeket veszített. És akkor még költenie kellett a közel tízezer ínségmunkásra is. Közben a városi fizetéseket is csökkentették¹⁰².

⁹⁸ GyL. 13064/1924. (dec. 18.).

⁹⁹ GyL. Szám nélküli összefoglaló.

¹⁰⁰ Felmondás: GyL. ad 4629/1925. (jún. 30.) tanácsülés. A leltár: 8460/1925. (szept. 25.).

¹⁰¹ GyL. 3125/pm. sz. 1927. (ápr. 25.).

¹⁰² GyH. 1935. jan. 1.

Szomorú időszerűsége lehetett az ilyen – hírek közé szedett – felhívásoknak: Melegedjen a Corsoban!¹⁰³ A mozik műsorszámai között feltűnik 1927-ben a bécsi forradalomról készült felvétel¹⁰⁴. Erre csak késői reagálás a 19. gyalogezred fényes kísérelő műsorral körített matinéja az Elite mozgóban¹⁰⁵, vagy 1920 elején a csikágói eucharisztikus kongresszusról készült filmbeszámoló, amelyet a győri püspök védnöksége alatt mutattak be az Apollo egyik matinéján¹⁰⁶.

Ha fogyott a munkásság száma, fogyott a mozik közönsége az olcsóbb helyeken. Ám a középosztálynak is meg kellett gondolnia, mire adja ki a pénzét. (Weisz Soma és Adolf étterme négyfogásos ebéd és vacsora előfizetést hirdet 80 P-ért 1927-ben. Étlap szerint 96 P havonta. Kevesen tudták ezt megfizetni!)¹⁰⁷

A Győri Hírlap 1928. július 7-én levelet közöl a közalkalmazottak táborából, ebben tételesen felsorolva olvashatók a vidéki (falusi) tisztviselő havi kiadásai:

Húsrá 3 személy napi 10 dkg, heti 3 húsnap, havi		8,64 P
Tejre napi fél liter fejenként	”	10, 80 ”
Kenyér fejadag 33 dkg/nap	”	15,-- ”
Zsír	”	8,40 ”
Tojás és zöldség	”	15,30 ”
Világítás	”	4,-- ”
Tűzifa	”	16,-- ”
Fűszer és egyéb	”	10,-- ”
Cseléd járandóság	”	16,-- ”
Újság	”	5,-- ”
Kocsifuvar egy ízben	”	10,-- ”
Két gyermek neveltetése	”	250,-- ”
Két gyermek ruházata	”	20,-- ”
A család ruházata	”	20,-- ”
		409,14 P

Magyarázatul hozzáfűzi még, hogy a családfő a XI. fizetési osztályba sorolt, 16 éve szolgáló tisztviselő, természetbeni járandóságot nem élvez, családja öttagú, a két gyerek középiskolás.

¹⁰³ GyH. 1929. márc. 7.

¹⁰⁴ GyH. 1927. aug. 20.

¹⁰⁵ GyH. 1927. nov. 17. (vasárnap, 20-án, 11-re, részletes műsor 19-én).

¹⁰⁶ GyH. 1928. febr. 5. (12-re hirdetik).

¹⁰⁷ GyH. 1927. szept. 1.

A városi tisztviselő havi kiadásai:

Hús (havi 5 kg személyenként)	havi	14,40 P
Kenyér	”	22,50 ”
Tej	”	25,50 ”
Zsír	”	14,-- ”
Tojás és zöldség	”	26,50 ”
Világítás	”	8,-- ”
Fa és egyéb tüzelő	”	20,80 ”
Fűszer és egyéb	”	33,32 ”
Cseléd	”	30,-- ”
Újság és mozi	”	10,-- ”
Gyermekek ruházata és nevelése	”	40,-- ”
Család ruházata	”	40,-- ”
		<hr/>
		285,02 P

A havi járandóság a tervezett 15%-os emeléssel: $173 + 25,95 + 13$ családi pótlék = 211,95 P, tehát a városi tisztviselő 73,07 P-vel, a falusi egyenesen 197,19 P-vel marad a létminimum alatt (vagyis a 211,95 P-a jövedelemhez képest 73,07 P-vel, ill. 197,19 P-vel költekeznek túl).

Ehhez járul még az, hogy mellékjövedelemre kevés a lehetőség. Akármennyire is szubjektív a két összeállítás, világosan kiolvasható belőle, hogy hol áll a kultúra a családi költségvetésben. 5-10 P újságra és mozira legfeljebb havi 2-3 mozilátogatást enged (házastárssal). S akkor nincs könyv, színház, hangverseny. Ez pedig – ismerve az országos adatokat – eléggé objektív ténynek látszik. Szomorú tény¹⁰⁸.

A KÉT MOZI SZOROS EGYÜTTMŰKÖDÉSBEN

A városnak nem volt mindegy, hogy a kissé bonyolult jogi formák között működő mozijának mennyi a tiszta nyeresége. Az államnak sem volt mindegy, hogy az 1921. március 16-tól 10%-ban meghatározott vigalmi (és a forgalmi) adó befolyt összege mennyi. Az ellenőr, akinek külön hely biztosítatik a nézőtéren, a jegykiadás lezárása után állapítja meg az üres helyek számát, minőség szerint, utána számol el a pénztárban. A későn jövők miatt legalább az előadások közepéig kell várnia – állapítják meg 1923-ban¹⁰⁹.

¹⁰⁸ A munkásság kereseti viszonyairól több statisztikát is találunk a korról szóló munkákban, a tisztviselőkéiről kevésbé, ezért tartottam érdemesnek ezeknek a kimutatásoknak a közlését.

¹⁰⁹ Dec. 29. ad 4236/tan. sz. 1923., Gyl.

A tiszta nyereség növelése érdekében az sem mindegy, mennyi kiadás terheli az üzemet. A legtöbb pénz a filmkötésekkor úszhat el. Az ún. amétás kötéseknél, tehát amikor a filmet forgalmazó cég az adóval csökkentett bevétel bizonyos százalékát kéri kölcsöndíjként, az indokolatlanul magas százalék csökkentheti a nyereséget. Ha pedig minimális garancia van kikötve, előfordulhat, hogy nincs annyi bevétel, mint amennyibe került a film¹¹⁰. A kettő kombinációja is lehetséges: nagyon résen kell lennie az üzemvezetőnek. A kockázat mindenképpen nagy, s ahhoz, hogy teltház legyen, nem hanyagolható el a reklám, ami persze szintén pénzbe kerül. Főlösképpen sokba, ha éle a versenytárs ellen irányul. Mindezeket végig gondolva rá kellett jönniük a mozgósínházak vezetőinek, hogy az egymás elleni kíméletlen küzdelem helyett jobb lesz tárgyalóasztalhoz ülniük és a főbb kérdésekben megállapodniuk.

1924. december 6-án megegyeztek abban, hogy a filmkölcsönző vállalatokat egymás között elosztják, s a jövőben mindkét fél csak a neki jutott cégekkel köti megállapodásait. Néhány régivel és a netán jelentkező újakkal közösen is lehetnek produkciós szerződéseik. A Star, a Corvin, a Radius, a Projectograph és a Gaumont-vállalat tartozik ide. A tárgyaláson az Apollót Höfer És Markstein, az Elitet Popovičniné és Nagy József igazgató képviselték. Azt is elhatározták, hogy a felsorolt kölcsönzőkkel csak egyforma hányadban és minőségben, csak egyöntetűen egyezkedhetnek, ha a megosztás nem sikerül, dönt a sorshúzás. Arról nincs adatunk, hogy ezt alkalmazták-e, csak azt tudjuk, hogy Sopron két filmsínházánál ez volt hosszú éveken át a kizárólagos módszer és remekül bevált¹¹¹.

Abban is megállapodtak, hogy beszüntetik az élő reklámokat, korlátozzák a szöveg közti újsághirdetéseket (de marad a műsor és az ún. kommuniké). A versenyt mégsem tudták kiküszöbölni, még csak megfékezni sem, hiszen a város érdekében túl Höfernek is, Marksteinnek is egyéni érdeke fűződött ahhoz, hogy az Apollo az Eliten (és egy netán belépő harmadikon) felülkerekedjék. Marksteinnek az állása függött ettől.

Az eddigiekből is látható, hogy az Apollo olyan hátrányos helyzetből indult (a gépek állapota, az épület elhanyagoltsága, a személyzet magatartása stb.), s a háttér, a nyomasztó gazdasági helyzet és az elszegényedő város, annyira nem adhatott biztos alapot, hogy a bukás szükségszerű volt. Marksteinnek távoznia kellett, de hogyan tovább? Höfer főjegyző 1925. április 15-én belátja¹¹², hogy a részeredmények ellenére, amit a bizalom helyreállításában, a minőségben, a zenében elértek, a helyzet a szanálás második félévében csak rosszabbodott. Még a tavalyi kokszot se fizették ki, s újabb nagy összegű hitelt kellett kérni a várostól, hogy a filmkölcsönző vállalatokat kielégíthessék, s azok tovább szállítsanak. Szerencsére az Elite vezetősége részéről is megnyilvánul az a kívánság, hogy a kedvezőtlen gazdasági helyzet hatása alatt igen jó lenne, a legnagyobb takarékoság érdekében, az egyöntetű eljárás. A megbeszélések folynak – írja Höfer Vilmos –, s valóban: megegyezés születik. 1925. szeptember 1-jétől a két üzemet közös számlára vezetik. A két engedélyes szerződését az együttműködésre a belügyminisztérium jóváhagyja¹¹³. Ettől kezdve Popovičniné mindkét mozi

¹¹⁰ Vö. Gyárfás Gyula – Nagy Sándor – Vári Rezső – Lohr Ferenc: Mozgóképszínházak üzemvitele. (Magyar Mozgóképzemek könyvtára II.) Bp., 1937. Második rész: A filmkötés és lebonyolítás. 35-45. lap.

¹¹¹ Friedrich Károlynak, a soproni Városi Mozi igazgatójának levele Höfer Vilmoshoz 1932. febr. 29-én, ad 4439/1932. (máj. 6.).

¹¹² GyL. 3456/1925. (ápr. 17.)

¹¹³ GyL. A szerződésről határozat: 6135/1925. (júl. 11.), közgyűlési jóváhagyás: 147/kgy. 1925. (júl. 27.), a belügyminiszter jóváhagyása: 224.163/VIII./1925. A városi tanács a pénzügyigazgatóságoknak jelenti: 8866/1926. (aug. 28.).

tényleges vezetője. Végzettsége ugyan neki sincs (és nem is lehet meg) hozzá, de ezt most senki sem firtatja. A rendőrség egy 1926-beli aktában mint az Elite mozgó engedélyesét és az Apollo vezetőjét hívja föl arra, hogy tartsa be a személyzet felvételénél az engedélyokiratokban megfogalmazott arányokat¹¹⁴.

Ebben a békekötésben nagy szerepe volt egy bencés tanárnak. Dr. Laky Vilmost Popovičiné „Kedves Vili”-ként szólítja és „rokoni szeretettel” üdvözi. A tanács 1928 májusában sajnálkozik, hogy a tanár – felsőbbségének rendelkezésére – megszünteti a kapcsolatokat, amelyek a két együttműködő mozihoz fűzték. Köszönik közreműködését a szoros kapcsolat létrehozásában, gyakorlati keresztülvitelében, irányításában. A tanár nem önszántából hagyta ott őket: ellenségei azt híresztelték róla, hogy nagy fizetéssel rendes alkalmazottja a moziknak. Igazoló iratot kér, hogy nem volt alkalmazott és nem kapott díjazást¹¹⁵. Ha keserű szájjal távozik is, az objektív eredményt illetően elégedett lehet. A házat, amelyben az Elite mozgó kapott helyet, a város megveszi¹¹⁶. A bért 1926. augusztus 1-jétől a város kasszája be. Az Apollo pedig mint porából megelégedett Főnix kezdi újra életét. Délelőtti premier az Apollo moziban címmel örvendezik ennek a Győri Hírlap cikkírója 1925. szeptember 6-án. Díszes meghívott vendégsereg volt hivatalos – a postán szétküldött meghívók szerint 11 órára, az újonnan átalakított mozi első bemutatójára.

„A szebb, jobb ruhába öltöztetett helyiség ragyogó előcsarnokában a színház – és moziügyek referense, Hófer Vilmos dr. polgármesterhelyettes, özv. Popoviči Aurélné, a teremben Nagy József igazgató fogadták az érkezőket.” Minden megváltozott, alig lehet ráismerni. Két páholyülés helyett három van, mert középre, a régi bejárat helyére is került egy. A széksorok beosztása is sokkal ügyesebb. Bőséges, kényelmes a hely. „A régi jó napok barátságos melege cirógatja meg” az embert, a „durva kalmár tempó” helyett. „Az elveszettek hitt udvariasság, kényelem kezdenek megtelepedni közöttük”. Válogatott tízórairól is gondoskodnak. Fekete József, az újonnan szerződött karmester vezényli a nyitányt, majd Dessewffy Bella¹¹⁷, az Operaház tagja énekel. „Sokszor megisméltendő taps” jutalmazza. Feltűnik az új gyöngyvászón vakító ragyogása. „Kifogástalan a vetítés is” – olvashatjuk még a beszámolóban.

A premieren a 3. honv. gyalogezred zenekarának¹¹⁸ 16 tagja működött közre. Egy Rossini, egy Puccini ária és egy Kacsóh-dal után Gaumont híradó következik színes divatrevővel, majd Fridolin mint autóspecialista neveteti meg a nézőket egy kétfelvonásos burleszkben, ez Fox világitrakció, Budapestet megelőzve. Utána A titkos parancs című tengerésztrófé, Edmund Löwe főszereplésével, 9 felvonásban.

1926-ban nyereséget mutat a mérleg. Amikor ismét változik a helyzet – főként a város színházépítési tervei miatt – Popovičiné jogos önérettel írhatja: „A múlt tapasztalatai alapján szinte kizártnak tartom, hogy özv. Biringer Tivadarné moziengedéllyel kooperációt lehessen létesíteni ... Nem lehet bizalmam egy olyan kooperációban, amely a múltban levizsgázott [az

¹¹⁴ GyL. 3119/1926. (márc. 22.).

¹¹⁵ Aláírása egy filmlekkötés-ügyben: 1924. jún. 26. A leköszönő levél: 1928. máj. 7., ld. GyL. Moziüzemi iratok.

¹¹⁶ GyL. 7560/1926. A tulajdonjog a város közönsége javára bekebelezve. Egy négyszobás és egy kétszobás lakás az I. emeleten, 3 kétszobás a másodikon, a fszt.-en egy trafik, öt üzlet és az Elite mozgó (volt Elite kávéház), ez utóbbi 9000 P évi bérrrel.

¹¹⁷ Később Horváth Józsefné, a soproni zeneiskola igazgatójának felesége és énektanárnő a zeneiskolában, Horváth Mariette író nő édesanyja.

¹¹⁸ Hol 3., hol 4. honvéd gyalogezred olvasható a forrásokban.

1925 előttiekre gondol] és Győr sz. k. városnak horribilis kárt okozott. Viszont azonban az a kooperáció, melyben én voltam a várossal, jelentős anyagi eredményeket mutathat fel a város közönsége javára.” Az Elite gyönyörűen és legmodernebbül felszerelt mozi – vallja Popovičine 1931-ben. Ugyanekkor – visszaemlékezve a hatévi „mindenkor korrekt és kellemes üzleti együttműködésre”, elvileg kifejezi további együttműködésre való képességét¹¹⁹.

Azt nem lehet mondani, hogy jól mennek a dolgok, végső soron is az számítana, hogy az Apollo akkor már 530 helye és az Elite 430 helye nap mint nap megtalálja-e a gazdáját. – Szeptember 1 – április 30 között rendszeresen naponként hármat, május 1 – augusztus 31 között, 2-3 heti szünetek után 2-3 hétig – felváltva – naponként két előadást tartanak. Vasár- és ünnepnapokon télen-nyáron többet¹²⁰.

Az aránylag nyugodt hétköznapiakat csak 1930-ban zavarja meg ismét a minisztérium: 266.783/1930. VII. BM. szám alatt: mutatványengedélyokiratot állít ki az Apollóra két özvegynek. Csak az egyik ismerős: özv. Biringerné Jankovich Mariska. A másik egy korán férjét vesztett, s ezért nyugdíjra nem jogosult özvegy, Szekeres Dezsőné Fitz Gabriella¹²¹.

De ez az engedély már belevezet minket a győri kulturális élet legnagyobb kérdésébe: hogyan lehetne szert tenni tisztességes előadóteremre, amely színház is, hangversenyekre is jó és mozinak se alkalmatlan. Erről itt és most csak röviden szólunk.

ÚJ SZÍNHÁZ? – ÚJ MOZI?

A város már 1921-ben kacérkodott a gondolattal, hogy megveszi a Vígadót tulajdonosaitól, a Győri Első Takarékpénztártól és a Győrvárosi és megyei Takarékpénztártól¹²². (Hogy csak a tárgyalt korszakba eső egyik hírről tegyünk említést.) A meglévő színházzal egyre több a baj, s eleve nem alkalmas arra a sok másra, amire még használni szeretnék. Rossz helyen is van. Egy 1923. február 7-én aláírt jegyzőkönyv szerint megállapodott az Apollo, a város és Somogyi Kálmán színiigazgató, „a színházépületnek a vízár által történt elborítása folytán” a színelőadásoknak az Apollo városi mozgószínházban megtartása tárgyában. Másnap este 9-kor kezdenek, a bruttó bevétel 35%-át kapja a mozi¹²³.

Mészáros Ferenc 1923. végén már javasolja, hogy a városi színházra kellene moziengedélyt nyerni. Ott minimális átalakítással 900 személy férne el, amely tényleg és egészen biztosan megvetné az alapját az új színház építésének. A rivális, Hófer főjegyző, jó fél évvel később úgy nyilatkozik, hogy ő vetette föl az ötletet ...¹²⁴

¹¹⁹ GyL. 7443/1931. (júl. 7.).

¹²⁰ GyL. 3125/1927. (márc. 26.).

¹²¹ GyL. Mutatványengedélyokirat részükre: 266.783/1930. VII. BM., de csak 1932. máj. 1-jétől lép életbe.

¹²² Korábban a Lloyd Rt.-é volt. A tervről a GyH. 1921. jún. 9. számol be.

¹²³ GyL. Jkv. 1923. febr. 7.

¹²⁴ Hófer: 5156/1924. (máj. 17.), Mészáros: 16904/1923. (dec. 10.).

A miniszter jóváhagyja a 459/kgy. 1923. határozatot, hogy a városi mozi jövedelmét az új színház építésének céljaira kötnék le. Miért új, miért nem a régi? Az ok igen prózai: mert szakértői vélemények szerint a düledező épületet nem érdemes felújítani¹²⁵.

A várost szorítja az is, hogy 1931. augusztus 31-én lejár a Biringernével kötött szerződése az Apollo bérletére vonatkozóan¹²⁶. Határozni kell. Az özvegy kitér a tárgyalások elől, a főjegyző látja, miért késlekedik: hogy kevés ideje legyen a városnak, s a szorult helyzetben mennél kedvezőbb feltételeket lehessen kicsikarni. Arra alapítva, hogy a városnak nincs megfelelő helyisége, s a hosszabb szünetelés az engedély megvonásának a kockázatával jár. Javasolja, hogy mielőbb saját épületben legyen a városi moziüzem. Az együttműködés ugyan megszüntette a féktelen verseny következtében előállott deficités állapotot, ma már a város által rendelkezésre bocsátott forgótőke javarészt visszafizették. A kooperációs szerződés lejár 1930. augusztus 31-én. A városra nézve nem nagyon kedvező: csak 50%-ot kap a jövedelemből, s egyes kiadások is őt terhelik. Nagy befogadóképességű helyiség kell. „Fontos momentumként jelentkezik ebben a kérdésben a hangos filmekre való áttérés elkerülhetetlen szüksége.” Az Apollóban is fel lehet szerelni, de a várakozások csak akkor valósulnak meg, ha a berendezés a legtökéletesebb lesz. A nagy költségek idegen helyiségben rövid időtartamra: a gazdaságosságot kockáztatják. Az akusztika sem mindegy¹²⁷.

1930. november 30-án adja hírül az újság, hogy a közgyűlés az új színház építését 66 : 29 arányban elhatározta. Az előkészítés már azzal történt, hogy az épület mozira is alkalmas legyen¹²⁸.

A város ragaszkodását ehhez az ismét kedvezően működő jövedelmi forráshoz a belügyminisztérium egyáltalán nem méltányolja. Mészáros Ferenc budapesti értesülései szerint a városok kezelésében lévő mozikkal folytonos nehézségek vannak, ezért a városok mozijogát revízió alá veszik¹²⁹.

A polgármester: „Fix időponthoz köti a kérdést a városi mozijog érvényesítésének ugye is. A város ugyanis mozijogát most az Apollo helyiségének bérletével használja ki és mivel ez a bérleti szerződés 1931. augusztus 31-jével lejár, nekünk a színházat úgy kell megépíteni, hogy az erre az időre készen állva, hajlékot adjon a mozinak.”¹³⁰

Ez a nyilatkozat 1930. március 30-án jelent meg. Már április 13-án közli a Győri Hírlap, hogy megtámadták a városi kisgyűlés színházépítési határozatát. Kik? Drobni Lajos és társai. Ennek utójátékként lehet felfogni azt az október 10-i közlést (amire már céloztunk), hogy a legutóbbi kisgyűlésen Drobni Lajos a polgármester válaszában azt a kitételét, hogy az új színház építését éppen Drobni személyi akadékoskodása gátolta, szemtelen megállapításnak minősítette. Most kölcsönösen sajnálkoznak, az azonban tény, hogy eltelik még néhány év, mire a kérdés úgy-ahogy rendeződik¹³¹.

¹²⁵ Ujlaki Andor: A színház kopogtat az ajtónkon. GyH. 1928. márc. 18. (Bezárt a régi, mikor lesz új?)

¹²⁶ Az 1925. szept. 1-jétől életbe léptetett szerződést a BM. 224.163/VIII. 1925. sz. a. hagyta jóvá. Hat évre kötötték. Tanácsi száma: 6135/1925. A Biringernével kötött bérleti szerződés: 6139/1925.

¹²⁷ GyL. 3927/1930. (márc. 26.). A kooperációs szerződés is lejár: 1930. aug. 31.

¹²⁸ GyH. Ennek részletezése már a következő korszakhoz tartozik.

¹²⁹ Mészáros Ferenc a polgármesternek 1930. ápr. 15-én jelenti a 12-i tárgyalásról. GyL. Moziüzemi iratok.

¹³⁰ GyH. 1930. márc. 30.

¹³¹ Az esetet – más vonatkozásban – már említettük. Vö. GyH. 1930. ápr. 13., okt. 10.

A húszas években többször is elhangzik, hogy ne adjanak ki harmadik moziengedélyt a város területére, néha azonban óvatosan megjegyzik, hogy a külvárosokban talán még lehetne egy kisebb mozi. Egy ilyen kísérletről – érintettük már – még beszámolunk. A belügyminiszter báró Vécsey Emilnének az Andrássy u. 86. sz. házba adott moziengedélyt. Ez ellen minden erővel tiltakoznak: nem alkalmas a hely, a vonzáskörzete se jó. Ha már mindenáron akarják, legyen a révfalui napközi otthon egy részéből mozi. Ez a Darányi rakpart 5. sz. alatt található, s kb. 250 személyre lenne elegendő. Vasárnap és ünnepeken játszana. A bárónénak nincs pénze. Abban reménykedik, hogy a meglévő két mozival közösen alakítaná át, rendezné be (a régi színház székeivel), s az engedélye bérbeadásáért tőlük 3%-nyi részesedést kérne, de legalább 700 P-t havonként¹³².

A főszámvevő és a főjegyző is valahogy így tudná elképzelni a dolgot, s úgy számolnak, hogy 35 000 P-ből építkezés és berendezés kijönne. A házat persze a várostól kellene bérelniük. Még leveleznek egy darabig a bárónő ügyvédjével, de látnivaló, hogy a város nem erőlteti a dolgot, a másik félnek pedig csak érvei vannak, pénze nincs.

Az ügy ennyiben marad.

OPERÁK NÉMAFILMEN

A mai ember kollektív emlékezete csak odáig terjed, hogy a némafilmnek feliratai és zongoristája volt. (Még ha ez igaz is lenne, akkor is marad a kérdés: a zenét vajon honnan szerezték?) A valóság sokkal összetettebb. Most ne mélyedjünk bele a zenedarabok engedélydíjainak kérdéseibe, csak maradjunk annál, hogy mit hallott a közönség a vetítések alatt. Elég változatos élő muzsikát. Esetről-esetre helyi műkedvelők szólót énekeltek, kórusok léptek föl, filmszínészek élőben (pl. Dán Norbert), szkeccs is elő-előfordult, cigányzenekarok szolgáltatták aláfestő zenét, vagy éppen zsidó főkántor vallásos melódiáit hirdette a plakát (ez azonban nem így valósult meg)¹³³.

1924. augusztus 25-i dátummal szerződés született, amely az Apollo zenegondjain volt hivatva segíteni. Székesfehérvárott kötötték meg a m. kir. 3. honvéd gyalogezred zenebizottsága és Győr város, s azt irányozták elő, hogy a katonazenészek egy hét-nyolcfős csoportja hétköznap 17 órától legfeljebb 3 előadáson keresztül, vásár- és ünnepnap 14.30-tól legfeljebb 5 előadáson szolgáltatnak kísérőzenét. Ehhez jár, ha a mozitulajdonos kívánja, heti legfeljebb háromszori próba. Naponként fizetnek a vezető kezéhez fejenként és óránként 1 arany koronát. Ez még hagyján. Nyilván előzetes nehéz tárgyalásokban született a szöveg, s a katonák fennhívásának bizonyítéka. Mert ha a katonai hatóságoknak szükségük van a zenekarra, igyekeznek ugyan pár zenészt biztosítani, de erre nem vállalnak kötelezettséget, nem fizetnek kártérítést, sőt még az időbeni értesítésre se vállalkoznak. Destruktív vagy nemzetellenes irányú film előadása esetén a szerződést felbontottnak tekintik. (Ehhez csak annyit, hogy 1920. szeptember 15-től az 55609/1920. BM. és 19859/1920. BM. kieg.

¹³² GyL. Moziüzemi iratok. 1929. ápr. 21. Már szó volt róla a Konzorcium c. fejezetben. Báró Vécsey Emilné ügyvédje: Dr. Groák László.

¹³³ Mit hoz az Apollo az új esztendőben? GyH. 1925. jan. 1.: „A >>Bolygó Abasvár<< betétdalát a győri neológ izr. hitközség főkántora fogja énekelni.” Uo. jan. 13.: Sugár László, a győri városi színház művésze éneklie a betétdalt.

belügyminiszteri körrendeletek értelmében csak olyan film vetíthető, amelyet a m. kir. Orsz. Mozgóképvizsgáló Bizottság előzetesen megvizsgált, s erről engedélyokiratot állított ki. Ez a cenzúra tárgyalt korszakunkban lényegében végig érvényben van.) Nagypénteken és november 1-jén elvből nem játszanak. A zenebizottság (vagyis a győri székhelyű 4. gyalogezred zenekara) gondoskodik a hangszerekről. A szerződés hatálya 1924. szeptember 1 – december 31. Erre az időszakra a 4. gyalogezred parancsnoksága által vezényelt zeneügyeleti tisztnek minden egyes előadásra egy páholyülés, a gyalogezred tisztikarának és családtagjaiknak a 3. sz. páholy ingyen jár. ¹³⁴

Markstein ezt a lehetetlen szerződést nem újítja meg. A katonák helyett Kiss Rezsővel és zenekarával köt megállapodást. Ez a polgári zenészekből álló társaság havi 30 millió koronáért kíséri „legjobb tudása és tehetsége szerint”. Szerződésük 1925. január 1-jén kezdődik és április 30-án jár le. A zongora és a harmónium kivételével (ezek leltári tárgyak) a hangszereket a zenekar hozza magával; a kottákkal együtt. Létszámuk: két primhegedűs, egy „obligát” vagy fuvola, egy dobos, egy zongorista, egy „harmonista”, egy bőgős¹³⁵. Eddig csak egy bécsi gyártmányú zongora volt, most az év végére megrendeltek egy valódi Hoffmann-féle kétjátékos, öt oktávós harmóniumot 10 regiszterrel és 2 térdregiszterrel 7 750 000 K-ért, ab Nien. Az ügyet Goldsand Jakab győri kereskedőre (aláírásában Jaquesként) bízzák¹³⁶.

A korábbi karmesterrel a Győri Hírlap 1925. augusztus 15-i számában olvashatunk interjút. (Egy elfelejtett karmester. Beszélgetés Fekete Józseffel, a Népszínház volt karmesterével.) Este van. Háromnegyed kilenc. A moziban most végződik az első előadás. Kihallatszik a zenekar játéka, erős tempóban, már a zenéből is következik, hogy nemsokára vége. Rettenetes a hőség, nem a legkellemesebb moziban ülni. Fekete József magas növésű, ősz hajú férfi. Kifárasztotta a vezénylés. Elmondja a riporterek, hogy édesapja operaénekes volt, ő pedig már nyugalomba vonult, de az infláció miatt szüksége van külön keresetre. Most itt egyszobás kényszerlakásban él feleségével. A riportnak vége: csöngetnek, kezdődik a hétköznapi utolsó előadása.

Fekete eltűnik, Markstein is eltűnik, de zenére továbbra is szükség van. Filmek előtt, élőben szereplő énekesek kísérőjeként, vagy a filmek aláfestő hangeffektusainak előidézésére. 1926. szeptember 6-án a tanács úgy határoz, hogy a tulajdonában lévő ütőhangszereket használatra átengedi a moziknak, Popovičináék kérésére. Mikről van szó? A készlet egy kisdob, mindkét oldalán ép bőrbevonattal, egy vörösrész üstdob, bőr nélkül, egy nagydobkeret, szintén bőr nélkül. A hiányokat az együttműködő moziüzemeknek kell pótolniuk. A hangszereket jelenleg a zeneegylet őrzi, ezért az elnöktől, Dr. Petz Lajos egészségügyi főtanácsostól kérjék, elismervény ellenében¹³⁷. Ha a győri ének- és zeneegyletnek esetleg rendkívüli hangversenye lenne, mindent vissza kell adni.

Nyilván voltak olyan szürke hétköznapiak, amikor csak egy szál zongora szolgáltatta az egész muzsikát, de inkább a korábbi években, mint a nagy versengések idején.

Ennél izgalmasabb és egyelőre megválaszolhatatlan kérdés, hogy mi vitte rá a filmgyárat arra, hogy sorozatban dobják piacra a klasszikus operettek, sőt operák filmfeldolgozásait – némafilmen. Csak néhány év termését választottuk ki, s kötöttük alább

¹³⁴ GyL. 10406/1924. (aug. 25.).

¹³⁵ GyL. Moziüzemi iratok 1924. dec. 16.

¹³⁶ Uo. 1924. dec. 18. Ld. biztosítási leltár 1925. Csak 7 millióra becsülik.

¹³⁷ GyL. 9121/1926. szept. 6.

csokorba okulásul (megjegyzendő, hogy egy-egy műsorban ezen kívül még volt híradó, rövidfilm és másik játékfilm is):

Varázskeringő. Strauss Oszkár operettje 5 felvonásban

(1919. október 29-30., Apollo.),

A pacsirta. Lehár operettje után 5 felvonásban

(1919. december 3-5., Apollo.),

A víg özvegy, operett 5 felvonásban, Lehár után Várkonyi Mihály főszereplésével
(1919. december 22-24., Apollo.),

Éva, Lehár-operett 6 felvonásban

(1920. április 28-30., Apollo.),

Carmen. Bizet operája. Főszereplő: Pola Negri.

(1920. augusztus 9-10., Apollo.),

Parasztbecsület. „Mascagni híres operája”, 1920. december 4-5., szombaton és vasárnap az Apollóban,

Drótostót, Lehár dalműve, magyar film, 6 felvonásban

(1921. július 11-12.),

Fritz barátunk. Mascagni operája, főszereplő: Mile Dufles

(1922. február 25-26., Apollo.),

Az asszonyfaló. Fall Leó operettje, magyar film, Bojda, Kürthy, Mattyasovszky szereplésével (1922. augusztus 19-20., Apollo.) ...

Keringőkirály, Johann Strauss élete filmen, a felvonásban

(1928. november 2-4., Elite.),

Nürnbergi mesterdalnokok (A győzelmes ifjúság). Wagner legszebb operája filmen, 10 felvonásban, főszereplő: Gustav Fröhlich

(1929. január 16-17., Elite.),

A cárevics. Lehár operettje, 10 felvonásban, Petrovich Szvetisláv főszereplésével
(1929. május 24-26., Apollo.),

Koldusdiák. Millöcker operettje 10 felvonásban, magyar szereplőkkel is, reprízben!
(1930. február 19-20., Apollo.),

Cirkuszhercegnő. Kálmán-operett, 10 felvonás.

(1930. május 25., Elite: május 26-27., Apollo.) ...

És így tovább. Csak még egy jellemzőt idézünk föl a sok közül: a Győri Hírlap 1926. április 25-én közölte a moziműsorban:

Richard Strauss: Rózsalovag. Budapesti diadalmas sikere után Strauss világhírű operája filmen. Eredeti Strauss-zenét játszik hozzá a 4. honvéd gyalogezred teljes zenekara, Schwarzcopf Arthur főkarmester vezényletével. Két rész, 10 felvonás.

Április 27-én a kritika áradozik: „felejthetetlenül tudtak alkotni a németek.” Rendező: Robert Wiene. Michael Bohnen operaénekes játszik benne mint filmszínház. A zenekar hetek óta tartó gondos munkával készült fel a produkcióra.

Hát hogy ennek mi volt az értelme?¹³⁸

REKLÁM

A filmek propagandaanyagát a mozik a kölcsönző vállalatoktól vagy külön erre szakosodott cégektől kapták, természetesen nem ingyen. Ez az anyag állt egy filmelőzetesből, kisebb-nagyobb plakátokból, röpcédulákból, amiket szóróanyagoknak neveztek, füzet formájú részletesebb ismertetésekből és – külön kérésre – olyan közleményekből, amelyeket a helyi sajtó kommunikációjához fel lehetett használni. Hogy aztán ezekből a reklámanyagokból mennyit rendeltek, mikor rendeltek és hogyan hasznosították ezeket, az már a helyi mozisok dolga volt. No nem teljesen szabad elhatározásuk szerint. A filmkölcsönzők ugyanis gyakorta ellenőrizték, hogy az őket is érintő minél nagyobb bevétel érdekében megtettek-e mindent a kliensek. S ha nem, keserű szemrehányásokkal illették őket, súlyosabb esetben jogi, közgazdasági eszközeiket is bevethették a hanyag üzletfelek ellen. A kópiák folyton úton voltak, a levelezés, táviratozás, telefonozás nem ismert éjszakát és ünnepnapokat¹³⁹.

És akkor hátra volt még a reklámnak az a formája, amelyet maguk találtak ki és saját szakállukra gyakoroltak.

A mérnöki hivatal, mint a hirdetési üzem vezetője, csak akkor engedélyezi utcák feletti reklámzászlók kifesztését, ha külön hozzájárulást kérnek (1924)¹⁴⁰. Reklámtábláik vannak a városban. Egy évvel később nem engedik meg, hogy a vas honvéd szobra elé is állítsanak fel egyet. Azonnal távolíttassák el, s tegyenek előterjesztést alkalmas helyre. Ez a kísérlet az Apollo bűne volt. Úgy is mondhatnánk, hogy a helyzettel nem ismerős Marksteiné¹⁴¹.

Kedvelt módszer az újságbeli hirdetésekbe beleírni, hogy a szóban forgó filmet Budapesttel egyidőben játsszák. Csak néha kilóg a lóláb: nem elég biztosak a hatásban, ezért még megtámogatják azzal, hogy a fővárosi kritika milyen elismerően szólt a darabról. Csakhogy akkor hol van az egyidejűség?! A bennfentesek persze tudták, hogy Budapesten a nagy mozik hetekig is játszhatnak egy-egy sikeresebb filmet, s utánuk még mindig hosszú ideig látható a film az ún. utánjátsszó mozikban.

¹³⁸ Az adatok a GyH.-ban közölt műsorokból valók. A Wagner-opera énekes-színésze Bohnen, Franz Micheal (1887-1965) basszus, tagja volt a „Met”-nek is. „Híres volt ... színészi, előadói képességeiről is.” – ld. Brockhaus Riemann Zenei lexikon. Bp. [1983] I. köt. 217. lap.

¹³⁹ Vö. Gyárfás Gyula – Nagy Sándor – Vári Rezső – Lohr Ferenc i. m.

¹⁴⁰ GyL. 10998/1924. (okt.)

¹⁴¹ GyL. 227/1925. (jan. 13.).

1923. november 24-én azt írja az újság, hogy megvizsgálják Sturza László elméleti állapotát. Mint Bálintfy Jenő angol-francia nyelvtanár szerepelt itt-ott, volt idegenlégiós is, s több helyre betört, például az Apollo moziba, ahol a cukrász 150 000 K készpénzét vitte el.¹⁴²

Négy nap múlva – micsoda reklámfogás – ugyanabban az újságban „Rendkívüli jutalom annak, aki a tettes nyomára vezet” címen tízdijas pályázatot hirdet az Elite mozgó. Egy-egy jegyet lehet nyerni egy hónap vagy rövidebb idő új műsoraira. December másodikáig kell leadni a válaszokat¹⁴³. Megoldás a Páris grófnője c. film II. részében. November 29-én arról tudósítanak – feltehetően célzatosan -, hogy az Eliteben oly nagy a tolongás a pénztár előtt, hogy az késlelteti a kezdést.

December 4-én „Kiderül a rejtély!” – írják. Sokszáz válasz érkezett. És végül a Győri Hírlap december 8-i számában: Ki ölte meg a grófot? Senki. A helyes választ százhuszan találták el, köztük csak négy a nő. Az egyik férfi foglalkozását is közlik a nyertesek közül: „vár.” (városi?) napidíjas. Hogy ennek a reklámfogásnak mekkora volt az általános haszna, nehéz lemérni. Az biztos, hogy míg októberben az Apollo vigalmi adója alig valamivel volt kevesebb, mint vetélytársáé, novemberben az Elite szép előnyre tett szert, decemberben pedig szinte a kétszeresét fizette be (4 135 954 K-át, az Apollo 2 631 539 K-jával szemben)¹⁴⁴.

Néha túllőnek a célon. A Győri Hírlap rosszalóan jegyzi meg 1925. november 11-én, hogy az Apollóban játszott Páris! c. filmnek milyen ízléstelen – és fölösleges – volt az alcíme (Hymnus az álmok városából), mert a mozi félt, hogy holmi természetfelvételre gyanakszik a közönség. A még ízléstelenebb plakát nyomán előítélettel ült be a kritikus a nézőtérre, s kellemsen csalódott.

A plakátkultúrával egyébként végig baj van. Erről 1928. február 23-án írnak. A hirdetőtáblák és – oszlopok plakátjai napok óta beszélnek a sakkjátékos-filmről, amelynek főszereplője „Kempele” Farkas. Így. A plakátok helyes magyarságához sok szó fér – mondják. Mutassák meg valakinek – javasolják a moziknak (holott ezek a fővárosból kapják). Az viszont tény, hogy a pengőre való áttérés után olcsóbb lett a mozi. Egy színházjegy árán háromszor mehet moziba! – hirdetik 1927. január 1-jén. Ha ettől se jönne valakinek a kedve, tartsa észben a következőket: „Elfelejtess minden bút, bajt, ha látod a Bagdadi tolvajt!” Mind a két moziban egyszerre megy.

Nem tudni, hogy a vezetők közül kinek jutott eszébe, de az ötlet szerencsésnek bizonyult: reklámkaput építettek a Biringer sétányra, az Apollo elé. 1927 januárjában kezdték, s március 4-ről szól az utolsó számla. A 407,87 P-be került építmény hatása észrevehető – állapítják meg¹⁴⁵.

A hírverés legbiztosabb és legállandóbb módja a műsorok közlése az újságokban. Ezekben a közleményekben a filmek címei, műfajuk, a felvonások száma és egyes (fő)szereplők neve található, a napra vagy pontos dátumra, kezdési időkre vonatkozó felvilágosításokkal együtt. Néha a helyárakra is történik utalás, az infláció elején gyakrabban, később alig. Inkább

¹⁴² GyH., de volt korábban is ilyen: GyH. 1921. jún. 29. (egy 17 éves, aki másik hét lopást is beismert).

¹⁴³ Díjak: I.: egy páholyülés egy hónap minden új műsorához, II-III.: ua. 2 hétre, IV-VI.: ua. egy hétre, VII-IX.: egy fenntartott hely egy hét minden új műsorára, X.: ua., de támlásszék. Hetente általában három új műsor volt. GyH. 1923. nov. 28., 29., dec. 4., 8.

¹⁴⁴ GyL. 16904/1923. (dec. 10.) kimutatás alapján.

¹⁴⁵ GyL. Moziüzemi iratok, jelentés 1927-ről (1928. márc. 6.), ad 4509/1928.

csak a jótékony célúaknál. Ezekért egyébként átalányösszeget fizettet be az állam, ha ők írták elő a játszásukat¹⁴⁶.

Az ún. kommunikék nem érnek sokat. Tele vannak felsőfokú dicsérő jelzőkkel, amelyek két-három közlés után akkor is elvesztik az értéküket, ha netán megfelelek az igazságnak: a levelezésből, vagy elejtett kritikusi megjegyzésekből kiderül, hogy bizony sokszor arra méltatlan alkotásokra aggatták.

Számunkra nagyon zavaró a szedők nemtörődősége. A szereplők nevét annyira kiforgatják, hogy azonosításuk, valamint a nevek helyesírásának megállapítása szinte reménytelen és „segédeszköz” nélkül talán el sem végezhető¹⁴⁷. Ha nem tudnánk a leltárakból, hogy mindkét mozinak volt írógépe (az Apollóban „kopírprés” berendezés is fel van véve)¹⁴⁸, azt hihetnék, hogy a Győri Hírlap ismételt felhívása rájuk is vonatkozik. A reggelente megjelenő napilap szerkesztői üzenetben kéri üzletfeleit, hogy közleményeiket ne ceruzával, hanem tintával, vagy gépírással, írják, mert az éjjeli munkában a ceruzairás kisedése nehézségekbe ütközik, legépelését pedig nem vállalhatják¹⁴⁹.

Miért maradt le az Apollo az Elite mögött? Az üzletvezetés körülményeiről már szoltunk, egy szemponttal nem foglalkoztunk még: az Apollo lévén akkoriban úgyszólván az egyetlen nagyobb terem, gyakran tartottak itt színházi előadásokat, hangversenyeket. Ez nemcsak a közönséget zökkentette ki, hanem a filmkölcsonzókat is a – béketúrásükből. Ezek az előadások ugyanis hosszú távra betervezhetetlenek, az üzem hétköznapjaiban talán észben sem tarthatók, ezért elő-előfordul, hogy amikor megjelenik az amétára kötött film ellenőre, megdöbbenve tapasztalja, hogy filmje dobozban hever, ahelyett, hogy pénzt fiadzana¹⁵⁰.

Képünk, amely az Apollo mozit van hivatva ábrázolni, önkéntelenül is ennek a felemás helyzetnek állít emléket. A reklámkapu felett nagy betűk hirdetik a Kamaraszínház vendéjátékát. Ez nekünk most arra jó, hogy rögzítsük a fénykép keletkezésének idejét. A régi színház 1928 elején bezárt ugyan, de Alapiék társulata még nem a moziban, hanem a Lloydban rendezkedett be, 1928. évi vendéjátékára¹⁵¹. Kamaraszínházat az Apollóba a Győri Hírlap 1930-ban hirdet. Utolsó felléptükről május 17-én tudósít. A növényzet állapota is ezt az időpontot valószínűsíti (persze annyira pontosan nem tudjuk megjelölni, mint tehetjük azt az Eliteről készült fotó esetében). Maga ez a fénykép is érthetővé teszi, hogy miért szerettek volna a győri illetékesek és kevésbé illetékesek mielőbb új színházat. Az már nem tartozik korszakunkba, hogy ez a második világháború előtt miért nem sikerülhetett igazán.

¹⁴⁶ A/195.000/1923. VIII. BM. körrendelet. A kötelező havi jótékony célú előadások helyett, mert nem jártak a kívánt eredménnyel, átalányösszeg befizetését írja elő.

¹⁴⁷ Példák: Masjoukine neve Mossjoukin, Mossjoukine alakban, Henny Portené Hanny Portenként fordul elő. Kacsóh helyett Kocsik került be stb.

¹⁴⁸ Apollo leltár 1922. júl. 1., a biztosítási leltár 1925. szept. 15 körül felvett írógépet, ez utóbbiban 2 millió K-ra értékelték.

¹⁴⁹ GyH. 1924. jan. 17. és 1929. nov. 20. Szerk. üzenetek.

¹⁵⁰ Ha százalékos részesedésre adnak kölcsön filmet, elvárják, hogy azt a nagyobb moziban és hét végén is játsszák, és ne ütközzék hasonló filmmel, amely elvenné a közönséget. Egy későbbi példa 1935. nov. 27.: Hirsch és Tshcuk tiltakozik, hogy egyik filmjük első előadása helyett erdélyi írók felolvasóestje volt az Apollóban.

¹⁵¹ GyH. 1928. márc. 20. Alapi megkezdte a Lloydban.

ROKKANTAK ÉS HADIÁRVÁK

Mai tanulságok levonása szempontjából sem lehet közömbös, hogy azt a moztörténetet, amit most írunk, akkoriban hányan csinálták. Az engedélyesek társaságában gépésről már a legrégebb időktől kezdve szó van. Igazgatóról, „társadalmi munkásról”, pénztárosról itt-ott már megemlékeztünk. Arról is beszéltünk, hogy milyen előírásai voltak – az engedélyokiraton keresztül – a minisztériumnak, s milyen kívánságai a Hadrőának. (Hadiözvegyek és Hadiárvák Nemzeti Szövetségének Győri és Györmegyei Csoportja.) Most még néhány kiegészítő adattal szolgálunk.

1921. december 22-én írja a tanács a rendőrségnek, hogy az üzletvezetőkön kívül (akkor éppen özv. Biringner Tivadarné volt) még három alkalmazott van, mégpedig a pénztárosnő, a gépész és a zongorista. Az utóbbi hadiözvegy, az előbbieket még régi, megbízható emberek. A jegyszedő személyzet nem állandó, leginkább mellékkeresetre szoruló női családtagok¹⁵².

Közel egy év múlva írja a Hadrőa a tanácsnak: „A rokkantak átszervezése kizárólag a Hadrőa érdeme. A társadalmi rend és törvények tiszteletére ez az intézmény nyerte meg azokat a hadigondozottakat, akiket a Tanácsköztársaság idejében dédelgettek csak azért, hogy politikai lépcsőül használhassák fel őket.” Egy tanácsi határozat mellőzte a szervezet szempontjait, ezért némi vita alakult ki közöttük¹⁵³.

A személyzet bére 1922 októberében a következőképpen alakult: gépész 20 000 K, pénztárosnő 8000, zongorista 9000, jegyszedőknek 1400-1400 K, ruhatárosnőnek 1400 K jut; a hirdetések kihordónőjének 1200 K-t, a takarítónőnek 3000 K-t fizetnek és külön a fűtésért még 1000 K-t, a tekerceselő fiú 2500 K-t kap¹⁵⁴. Biringernének mint üzletvezetőnek persze jóval több jár, drágasági pótlékkal megtévezve, amiért Hőfer főjegyző nagyon mérges.

Az 1923. augusztus 15-i egyezség Hőfer és Biringerné, illetve Popovičiné, Laky és Nagy József között az alábbiakat rögzíti a jegyzőkönyvben: a gépész augusztusi javadalmazása 60 000 K mindkét moziban, a pénztárosé 30 000 az Apollóban (az Eliteben, mivel családfő, még családi pótlékot is kap, de az összeg nincs megadva), a jegyszedők egyenként 8000-et keresnek, a takarítónők viszont 12 000 K-t. Van kifutófiú, úgy látszik, hogy az Apollóban kettő, viszont az Elite plakátolót is tart.

Név egyelőre kevés került elő. Egy lakásügyi problémával kapcsolatosan már szerepelt Wallenhofer (Vallenhoffer) János, még feltűnik egyszer mint előlegvevő (1923. december 6.) Fekete Boris jegyszedőnővel egyetemben¹⁵⁵. Bakonyvári Lajosné pénztárosnőt szabálytalanság miatt elbocsátják ugyanebben az évben. Az csak feltételezhető, hogy munkahelye az Apolló volt, de az biztos, hogy ebből az iratból kiderül: nincs túlórapénz¹⁵⁶.

Még van egy adatunk. 1925. október 31-én közli a rendőrség Popovičinével, hogy az Eliteből haladéktalanul el kell bocsátani Sáfrán Margit jegyszedőnőt, pusztán azért mert még csak 17 éves. Nagy József üzletvezető, győri lakos ellen nincs kifogásuk, Nagy Kálmán

¹⁵² GyL. 13693/tan. sz. 1921. (dec. 22.).

¹⁵³ GyL. 14637/1922. (nov. 30.), a 9371/1922. sz. tanácsi határozat mellőzte a Hadrőa álláspontját, kárpótlásul egy felemelt árú előadást kapnak: 10785/1922.

¹⁵⁴ GyL. 13151/1922. (okt. 31.).

¹⁵⁵ GyL. 16885/1923. (dec. 6.).

¹⁵⁶ GyL. Moziügyek iratai 1923. dec. 12.

gépésznek viszont nincs működési igazolványa. 14 napon belül be kell mutatnia, mert különben megvonják Popovičínétól az engedélyt. Arra később is figyelmeztetik – nevek felsorolása nélkül –, hogy tartsa be a Hadrőával kötött megállapodásokat, s az utánpótlást feltétlenül az előírt százalékok betartásával szervezze¹⁵⁷.

FILM ÉS KÖZÖNSÉG

A Győri Hírlap 1925. január 1-jén, a komolyabb fajsúlyú írások közlését is lehetővé tevő ünnepi számban A film művészete címmel jelentetett meg egy tanulmányt (Dr.) Zeke Zoltán tollából. Művelt ember, szorgalmas mozilátogató, s valószínűleg helyi tapasztalatai vannak tárgyáról. Ezekből idézünk. A film és a művészet sokak szerint egymástól távol álló dolog. Igen sok ember véli, hogy a film az ő műveltségéhez nem illik, kezdi a témát. A Heltai Jenőtől elnevezett mozi úgy 15 évvel ezelőtt kezdett terjedni. „Akkoriban mindenki megnézte és őszintén csodálkozott rajta.” A továbbiakban korszakolja azt a 15 esztendő: Csak technika. Az első filmdrámák és a művészet között valóban nem volt összefüggés. Kialakult a közönsége, a műveltek jó része viszont elidegenedett tőle. Azóta a helyzet megváltozott. „Ma a középosztályunk is amennyire teheti, szívesen jár moziba.” Aki lekicsinyli, mert valamikor megnézett egypár rossz darabot, azóta „elmehténék egyszer moziba” felkiáltással készülődik, de sohase figyeli, hogy mit nézzen meg. Ma már a filmek jórésze művészi, persze van üzleti is, ahogy az irodalomban vagy a színházi életben. Tehát volt először a film-technikai őskora természeti képekkel, humoros apróságokkal, rossz mozidrámákkal. Aztán következett a színészi alakítás kora. „Bizony ma már alig emlékezünk a szegény jó Psylanderre!” A rendezők korában még félig benne él a szerző. Ez már művészet. A jövő kora talán a filmíróké lesz. Kár a színigazgatóknak félni a beszélő mozi feltalálásától. Film és színház „rokonok, kik sohasem lesznek házastársak”.

Egy másik cikkirőről, Ujlaki Andorról viszont biztosan tudjuk, hogy győri. Mozibarátok és ellenségek címmel ír 1926. december 25-én a Győri Hírlapban. A hajdani kisvárosi Győr nyugalmas életére emlékezik, majd megállapítja, hogy nagyváros lett Győrből, a két világváros között. „A színház, zene és művészet úgy tetszik most még kétségbeesett erővel küszködik, hogy a számára jutott mai lehetőségek mellett Győrött megerősödni tudjon. Amíg az ő lábuk alatt mozog a talaj, a mozi mintha mind erősebben megvetné a lábát. A mozinak régtől fogva voltak lelkes barátai, de ezek sokszor hálátlan, dühös csatákat vívtak a mozi ellenségeivel és a legtöbbször alulmaradtak. A csaták megszűntek most, mert a közönség csaknem kivétel nélkül – ha egy részük nem is ismeri be, vagy nem vette még észre – a mozi barátjává lett.” Sokszor van telt ház, s ezért nem szabad a közönség ízlését kárhozottatni. „A mozi vidéken is az igazi nagy művészi élmények részesévé tett bennünket és nem pótlékot, hanem mindenből az eredetit tudta adni.” (Rendelkezés tiltotta a filmek megrövidítését¹⁵⁸, s a kópiák épségére vigyázni egyformán üzleti érdeke volt kölcsönadónak és kölcsönvevőnek. Aligha lehetett volna akkor olyant csinálni, mint Az édes élet c. öt és félórás Fellini-filmmel [1959], amely vidékre jutva már csak két és háromnegyed órássá rövidült.)

¹⁵⁷ GyL. Sáfrán-ügy: 9652/1925. (okt. 31.), a Hadrőával kötött egyezség betartása: 3119/1926. (márc. 22.).

¹⁵⁸ Ld. Gyárfás Gyula – Nagy Sándor – Vári Rezső – Lohr Ferenc i. m. 43. lap.

„A suszterinas, aki órákig bámulja az utcasarkon a mozireklámok fényképeit és a cigarettázásról is lemond érte, a gépirókisasszony, aki Conrad Veidt víziója mellett görnyed egész nap, a leánygimnazista, aki az isteni Valentinoba szerelmes, a híres budai író, aki tűzön-vízen át híve Zorónak és Hurunak, a moziban töltött két óra alatt a mesék megálmodott csodavilágában jár, a szerelem vagy a jókedv számára soha el nem érhető melegségében fürdik meg. Egy kereskedő azt mondta, hogy Harry Pie gyorsasága babonázza meg és ha kijön az utcára előadás után, mindent elképzeltetlen lustának, tunyának talál a mi életberendezésünkben. Az el nem érhető, a csodálatos mind megvalósul a moziban, a reális valósággal hat és éppen ezért van a legnagyobb hatásuk éppen azoknak a filmeknek, amelyek az illúziók, elképzelt világokban járnak.” Pl. A bagdadi tolvaj. „A győri moziélet az utóbbi hónapokban a helyes út felé kezd haladni. A nagy filmeket a budapesti bemutatókkal egyidőben kaptuk meg.” A kényelmi igények kielégítése tovább kell hogy fejlődjön. Hiányolja a nézőterek otthonosságát.

Ugyancsak Ujlaki Andor a szerzője annak A mozi vándorútja c. cikknek, amely a Győri Hírlapban 1927. február 6-án jelent meg. Lumière-ékről nem tud, szerinte Edison találta föl a filmet. A dán Nordinsk vállalat volt az első, amelyik színdarabot fotografált filmre. Egyre-másra alakultak a vállalatok: a francia Pathé, az amerikai Vitograph, American Bioscop, American Cinéma. A leghatalmasabb filmváros Los Angelesben van. A nagy francia és német filmrendező: Abel Gance, Ivan Masjoukine, ill. Ernst Lubitsch, F. W. Murmann. „Nemrégiben az egyik nevezetes film premierjén igen nívós, művelt közönséget láttam együtt. A film, amelyet bemutattak, meg nem csonkított művészi élményt jelentett és a nézőtéren a főszereplőnek, a világ egyik legnagyobb színművészenek játékáról folyt a diskurzus. Eszembe jutott a tíz év előtti mozi-világ. A Kinema-Szkeccs borzalmas detektív-drámát hirdetett, amelynek problémái a kültelki publikumot érdekelték. A moziba járás az olcsó cigaretta korszakával esett össze, meg azzal a rejtélyes érzéssel, amely a férfi vagy női kor hajnalán a szürkületi sétákra vitt, sokat jelentő szemelgetésre, az est bizonytalan rezgő fényébe való felalá járásra. Ha unalmadban besurrantál, idegenül érezted magad a moziban. Talán még szégyellted is, hogy ott vagy és mindenesetre kifelé jövet, az ugráló, rezgő és gyakran elszakadó képek, a vad hahotázások, a nyers és idegen levegőtől zúgó fejjel és ki nem elégítve, megfogadtad, hogy többet nem jössz ide. Az egész mozi valósággal harmadik hely volt. Ma a 3. hely, de még a 2. is a legtöbb moziban tíz előadás közül kilencben üres. A páholyülés meg majdnem mindig elfogy.” Csupa páholyülés kellene – mondja, elfeledkezve a helyákról. Ugyancsak Ujlaki ír az Aranyláz premierjéről az Elite mozgóban. 1926. április 14-én a 10 felvonásos Chaplin-film éjszakai zeneprobájáról, 15-én a bemutató úri közönségéről¹⁵⁹.

„Áhitat fogta el azt a néhány tagból álló intim társaságot, amelynek kedd éjjelén, egy zenei főpróba keretében ... először volt alkalmunk végignézni” a shakespeare-i mélységű darabot. „A filmet aláfestő stílszerű hangulatos zene, amelyben az eredeti szilveszteréji énekbetétdal is szerepel, úgy hisszük, csak jelentős értékszorzója lesz az Aranyláz ma kezdődő Elite- és holnap kezdődő Apollóbeli sorozatos előadásainak.”

Az Elite bemutató előadásának közönségéről: „A ma esti bemutató előadás úri közönsége a mozivilág nagy változásának bizonyossága. Az a finomabb igényű közönség, amelyik a detektívfilmek nem is régi korszakában a mozinak vagy harcossal ellensége vagy

¹⁵⁹ Aranyláz (Az élet komédiája) 10 vagy 12 felvonás (mindkettő előfordul). A filmet az újságban közölt műsor szerint az Apollóban 1926. ápr. 14. (szerda) este 8-kor, cs., p., szo. 5-, 7-, 9-kor, vas. de. 11-kor, du. 3-, 5-, 7-, 9-kor játszották, az Elite-ben sze.-szo. ½ 6-, ½ 8- és ½ 10-kor, vas. ½ 4-kor is. Tehát a siker nagy lehetett.

kifigurázója volt, ma lelkes barátjává szegődött, mert igényének kielégítését megtalálta. A film nagy színészeket nevelt és alkalmat adott arra, hogy egy-egy szerepükbe öntött művészi élménynek részese legyen az egész világ”. Sok volt a taps. Kijutott ebből a dallamos, gondosan előadott kísérezőnek, meg a katolikus legényegylet énekkarának, akik Metzker Károly karmester vezényletével, precíz betanulásban adták elő a film kísérező dalait.

A bemutatott filmek műfaji és nemzeti hovatartozása annyira sokszínű, hogy csak valamelyik győri nézőtér székéből is összefoglalót lehet adni a filmvilág jelenéről. A filmviláguralmáért Amerika versenyzett Németországgal és Amerika győzött. A német színészek (Emil Jannings, Conrad Veidt és Mia May nevét sorolja föl) kissé nehézkesek. Ugyanezt a jelzőt használja a német történelmi filmekre, bár a legkitűnőbbeket először ők készítették. „Szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy az osztrák filmgyártás azóta lendült föl, amióta jórészt magyarok intézik. Az olaszok ügyesek, tehetségesek, de nem elég alaposak. Igen érdekesnek mondja a svédek filmkultúráját, Lagerlöf regényeinek megfilmesítését és finom északi témákat emlegetve (Swenska-gyár). Újra kezd fejlődni a dán, külön beszél burleszkjeikről. A franciák most kezdik adni a jobb filmeket. Ezek rokonok a mai finomabb francia irodalommal. Külön szól a francia film egyik jelenségéről, a menekült orosz Masjoukine-ről. Maga írja filmjeit, rendezi és játssza a főszerepeiket. Párizs szerelmesének tartják¹⁶⁰.

Az amerikai hősök nem élnek bonyolult lelki életet. Különösen az hatásos, amit európai rendezett vagy írt. A legművészibbek a First National és a Goldwin gyár filmjei. A Paramount túl sablonos. Kár hogy a jobb amerikai filmek (a történelmiekre is gondol) csak igen későn érnek ide.

Külön foglalkozik a burleszkkal mint amerikai specialitással. „A felületesen szemlélő ezeket ízléstelenségeknek tartja. Ez azonban tévedés. A burleszket csak meg kell szokni.” Közel áll a szatírához és a humoreszkhez, azonban sokkal vaskosabb és a komikumot a végsőig viszi. „Amerika egészséges burleszkhumora utolérhetetlen. Nálunk csak a Max Linder és a dán Zoro és Huru versenyez velük, de ezek humora sokkal szelídebb.” Hogyan fest ez egy műsorajánlatban? 1925. szeptember 6-án olvashatjuk, hogy az Elite a Darwinnak igaza van? c. falrengető burleszk előadására készül, a hatfelvonásos darabban három csoda-majom a főszereplő. Az ismert daytoni bírósági ítélet szerint nincs igaza a tudósnak, de aki bebizonyítja, hogy mégis igaza van, az elnyeri a Tennessee-Journal egymillió dolláros díját. Baldwin professzor megfordítja a tételt a filmben: ha a majomból ember lehet, akkor az emberből majom degradálódhatik. Elképzelhető, mennyit „röhögtek” ezen a nézők. Hozzájárult még egy Tom Mix-film is. Ég az erdő a címe és 7 felvonáson át szórakoztatta a vadnyugati témákra éhes nézőket¹⁶¹.

A burleszkkal máig sincs mindenki kibékülve. Egy a negyvenes évek elején még diák néző írja „filmkönyvében” Stan és Panról: „Ezeket a filmeket nem szeretem, ez a felszabadulás óta az első, amelyet láttam [a Stan és Pan a két balkezes címűről van szó]. Életemben eddig mindössze 2-3-at láttam. Túlzásba viszik a marhaságot és valószínűtlenséget.”¹⁶²

¹⁶⁰ Példák: Karnevál gyermeke, 1922. máj. 27-28. (szó., vas.), Apollo; A szerelem rabszolgája, 1923. aug. 17-18., Elite; Éva asszony múltja, 1923. aug. 29-30. Elite; stb.

¹⁶¹ GyH. 1925. szept. 6.

¹⁶² Fülöp László, nyugdíjas gazd. vez. Sopron, Lenin krt. Filmkönyve 162. sorsz. (Magántulajdon.)

Viszont amiért fenntartás nélkül lelkesedik, az Tarzan. Tarzan titkos kincse a címe annak, amiről Fülöp László ír: „Felüdítő az őserdő szép világa. De ide is befészkei magát az emberi ármánykodás és önzés. Végül is természetesen Tarzan győz! Ez a fontos!”¹⁶³

1920-ban sem volt másként. Tarzan-láz fog erőt venni a közönségen – jósolja az újság. „Az őserdő, a dzsungel exotikuma vonul fel a színen, a csodálatos Tarzannal, aki a vadállatokkal küzd és ősemberi könnyedséggel tartja fenn életét a vadonban.”¹⁶⁴

A hőst az idők folyamán több színész, jobban mondva sportember is megszemélyesítette, a történet lényege azonban ugyanaz maradt. Ahogy a vadnyugati filmeké is. Volt belőlük fölös számban. Wild west-történetként emlegetik ezeket.

Németh István, a Dunántúli Hírlap c. klerikális győri napilap szerkesztője a nőegyesületek kultúrestélyeinek egyikén előadást tartott a moziról, amelynek a kultúra szolgálatában kellene állania. A film éppen olyan művészet, mint a többi, de időbeli és hangtalan. Szerinte a legművészietlenebb ügytelenség az a kísérlet, hogy a mozit beszélőgéppel kössük össze. Az egész világot adhatja és a legdemokratikusabb, mert mindenki és mindenhol hatalmába kerülhet. „Elszomorító, hogy az illetékes körök nem szólnak bele erélyesen a film fejlődésébe” – mondja, mert szerinte „a magyar filmet a magyar pszichétől idegen kezek csinálják.” A püspök is tapsolt az előadónak¹⁶⁵.

Az akkori felnőtt társadalom nemcsak az idegen irányzatokon (a zsidót értették alatta) törte a fejét, hanem azon is, hogy egyáltalán engedje-e az ifjúságot moziba. De mivel a fiatalság nagy tömegei látogatják, ez a vállalatok életképességét veszélyeztetné. Országos bizottság állapítja meg, hogy mi való csak 16 éven felülieknek. A polgármester 1923-ban úgy nyilatkozik, hogy a bizottság irányzata téves: főként a nemi élet képeit tiltják, ebben is túl szigorúak, s nem számolnak a kalandor és a detektív filmek káros hatásával. A határt 10 évre kellene emelni¹⁶⁶.

Dicsérik azonban a csak fiataloknak rendezett előadásokat. Még 1913-ban bizonyítják az iskolák igazgatói – Biringer Tivadarné kérésére – hogy az ifjak részére rendezett előadások részben mulattatók, részben tanulságosak és azok az ifjúságnak teljesen megfelelnek. A belépti díjak oly mérsékeltek, hogy azáltal a tanulóknak a látogatás hozzáférhetővé van téve, a szegénysorsú tanulók pedig nem fizetnek¹⁶⁷.

1925-ben úgy rendelkezik a belügyminiszter, hogy az elemi népiskolák minden évben 6, legfeljebb 8 kötelező filmelőadáson vegyenek részt. Ezeket délelőtt tartják a mozikban a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya és a Magyar-Holland Kultúrgazdasági Részvénytársaság által összeállított műsorokkal. Ezek a felelős felnőttek tetszését bizonyára elnyerték, de mit szoltak hozzá a gyerekek? Egy tudósítás elárul valamit a valóságos fogadtatásról (1925). A sok földrajzi film után Az Alpok állatvilága c. következett. „Egyszerre megnyílt a gyermeklélek és félreismerhetetlen örömmel adott kifejezést a tetszésének.”¹⁶⁸

¹⁶³ Uo., 107. sorsz.

¹⁶⁴ GyB. 1920. nov. 21. Az Apollóban játszották az I. részt nov. 22-23-án, a másodikat 29-30-án, mindkét alkalommal hétfőn és kedden, 3-3 előadásban.

¹⁶⁵ GyH. 1926. jan. 12. Fél hatkor az áll. polgári leányiskola rajztermében.

¹⁶⁶ GyH. 1923. febr. 23. A közigazgatási bizottság, a polgármester liberálisabb véleményével szemben, az ifjúságnak a mozikból való teljes kitiltását kéri a minisztertől. További hír nincs róla.

¹⁶⁷ GyL. Moziüzemi iratok 1913. ápr. 22.

¹⁶⁸ GyH. 1925. jan. 21.

„Van-e jó magyar film? – teszi föl a kérdést Zeka Zoltán. – Sajnos, alig van... A magyar filmgyártás a háború alatt fejlődhetett ki, amikor külföldről nem kaptunk elég filmet. Tönkrement a háború utáni mozirendeletek és a beözönlő külföldi filmek következtében.” A tönkrement magyar filmgyárok művészei, rendezői, írói külföldön nagyszerűen elhelyezkedtek, Egy cím nélkül említett, Bécsben készült (idő: most) világfilm írója, rendezője, díszlettervezője, főszereplője magyar. Néhány év előtt nevelték, hogy ifjú hölgyeink 15-től szerelmesek voltak a magyar Petrovich-ba, Várkonyiba, Petrovich semmivel se maradt el Valentino vagy Ramon Novarro mögött, egy ideig azonban nem kapott külföldön jó szerepet¹⁶⁹.

Nem sokkal később viszont (1925. január 20-án) jelzi a Győri Hírlap, hogy jön Petrovich Szvetiszláv második francia filmje. Kettős szerepet játszik benne. Ez a Sába királynője, Fox világattrakció és az Eliteben kerül a nézők elé.

Vannak témák, amik vissza-visszatérnek. Ilyen például Victor Hugo A nyomorultak c. alkotása filmvászonon. Mindkét moziban egyszerre. „Ezelőtt mintegy 14 esztendővel, a filmművészet kisdéd korában már egyszer átdolgozták filmre Hugo Viktornak ezt a grandiózus regényét, de persze ez az átdolgozás nem volt méltó sem a regényhez, sem a film lehetőségeihez.” Idézi Moissi lesújtó véleményét a regények és színdarabok megfilmesítéséről, de szerinte ez csak a klasszikusokra igaz, a romantikusokra nem¹⁷⁰.

Valami egészen újat, igazán művészt nagyon nehéz volt elfogadtatni a közönséggel. Így járt a nagy francia rendező, Abel Gance Napóleon című filmjével. Mindkét mozi egyidőben tűzte műsorára 1928 februárjában. „A rendező a filmben egy vihart örökít meg. A Korzikából szökő Napóleon a viharos tengeren és a konvent zsibongó terme. Valami olyan zseniális, mindent átfogó, kavargó kaleidoszkópként, amilyent mozivászon még nem láttunk. A budapesti bemutató alkalmával az UFA nézőterén – ahol a Napóleon filmet először bemutatták – sokan nem értették meg Abel Gance művészi intencióját és szűnni nem akaró pisszegéssel akarták figyelmeztetni a gépészt, hogy a filmet lassabban pörgesse. Végül is a konferenciának kellett bejelenteni, hogy ezt a részt lassabban pörgetni nem lehet, mert Abel Gance éppen ezzel az irtózatossal akarta bemutatni az események és a forradalom rohanását. A közönség nagy része azonban megértette a rendezőt és hatalmas tapsal tüntetett a pisszegők ellen és a film mellett.”¹⁷¹

A közönség sokszor olyan gyanakvással tekint valami újra, mint a detektív a körülötte levőkre. A razziák bizonyították, hogy a mozi „a züllésnek indult fiatakorúak találkozóhelye ... nagykorú bűnöző és gyanús egyének is megfordulnak, mit igazol az a körülmény, hogy a mozgófényképszínházak helyiségei több ízben betörés színhelyei voltak – írják illetékesek egy 1923-as aktában. – E gyanús egyének megfigyelése is elsősorban a feltűnést nem keltő, polgári ruhában megjelenő detektívek által lehetséges”... Szombaton, vasárnap és ünnepen fogják őket kirendelni, mert ekkor a legnagyobb a látogatottság¹⁷².

¹⁶⁹ GyH. 1925. jan. 1. Központilag igyekeztek védeni a magyar filmeket, pl. a magyar híradót kötelező volt lejátszani, mindkét mozi egyszerre nem vetíthetett magyar játékfilmet.

¹⁷⁰ GyH. 1926. ápr. 23.

¹⁷¹ GyH. 1928. febr. 4. A Virradat c. filmre GyH. 1928. jan. 28. (Elite): „A filmnek úgyszólván csak első jeleneteiben vannak fölratok, később majdnem teljesen felírás nélkül, maga a játék viszi a cselekményt.”

¹⁷² GyL. 15033/ált. 1923. (dec.), dec. 7-től.

Vajon a filmet is nézték? Mert ha igen, mit kezdtek a következővel, amellyel az Elite műsorában találkozunk 1925. december 14-én? Címe: Mussolini, a középkori lovag. Burleszk 2 felvonásban.

Három évvel a Marcia su Roma után? Pikáns¹⁷³.

SZÍNES FILM – HANGOS FILM

A felső-dunántúli mozisok legnagyobb része 1929 szeptemberében összeült Győrött, hogy megalakítsa a mozitulajdonosok egyesületének győri körzetét. Ezen az összejevetelen előadást hallgattak meg a beszélő filmről. Egyöntetű a vélemény, hogy ezzel a találmánnyal új korszak kezdődik, s előbb-utóbb át kell térni rá nemcsak a tőkeerős nagyvállalatoknak, hanem a vidék kis mozijainak is. Kétféle módszer van: az egyik a tűhang, lényegében a filmmel egyidőben működő lemezlejátszó, a másik pedig a fényhang, amikor a filmre fényképezik rá a hangot. Itt még az előbbire teszik le a voksot a szakértők¹⁷⁴. Zeke Zoltán írja alig két héttel előbb: „Egy félév óta már nálunk is fenyegeti az igazgatókat [a színigazgatókra céloz] a beszélőfilm. Amilyen biztos, hogy ezek a beszélő filmek primitívek, olyan valószínű, hogy öt-tíz év múlva óriási eredményeket fog[na]k elérni. A néma filmnek 30 évre volt szüksége a tökéletesedésre. Csakhogy míg annak születésénél nem állt ott az amerikai és német tőke, annál inkább támogatják ma a beszélő filmet. Ezért csak néhány év kérdése, hogy a tökéletes színes, háromdimenziós beszélő filmben gyönyörködhesünk – állapítja meg. Az idegen nyelv se lesz akadály, már vannak ennek átalakítására módszerek¹⁷⁵.”

Alig egy év múlva, 1930. augusztus 16-án, jelentik Éberth Géza tanácsnok, Mészáros Ferenc főszámvevő és Höfer Vilmos főjegyző a polgármesternek, hogy 1929. év utolsó hónapjaiban külföld után Magyarországon is üzembe kerültek Budapesten a hangosfilmet leadó gépek. A vidéki városok, Győr is, tartózkodó álláspontot foglalnak el, mert magas az ár, mert több szabadalmi per dűl az új találmány körül, vagy azért, mert egyelőre még kevés a film. 1930 első felében azonban kedvezően fejlődött a helyzet: több fajta gép jelent meg a piacon, s a filmek száma is meglehetősen nőtt.” A közönség joggal megkívánhatja azt, hogy a fejlődő technika vívmányait a mozgófényképszínházak is alkalmazzák. Ma a helyzet az, hogy a filmgyárak ugyancsak a technika haladása folytán a némafilmek gyártását teljesen beszüntették, ennek folytán a piacon csak olyan némafilmek kaphatók, amelyek 1-3 évvel ezelőtt készültek, és amelyek a szakértők kritikája szerint egyáltalában nem elégitik ki a mai igényeket. A filmek

¹⁷³ Mussolini hatalomátvétele után vagyunk. A fasisztának mondott magyar hatalom cenzúrája elaludt volna? Igaz, sokszor volt akkoriban rövidzárlat, de az áramfejlesztő telepeken ... És a cenzúra nemcsak központilag működött. Az ad. 1704/1923. (febr. 5.) iratban áll, hogy a m. kir. győri honvéd állomásparancsnokság jan. 3-tól újból elrendelte az Apollóba az ügyeletes tisztii szolgálatot (egy fenntartott páholyülés). Ezt a város megvonta, mert úgy látják, hogy a szék nemigen van elfoglalva, de visszakozi kényszerültek. Biringerné: „az ún. proletárdiktatúra megszűnte után megalakult katonai rendőrség rendelkezéséből kifolyólag” kellett a hely.

¹⁷⁴ A találkozórol: GyH. 1929. szept. 27. Oláh György mérnök, a Zeiss-Ikon gyár magyarországi vezérképviselétől, a tűhang mellett tör lándzsát. A fényképezett hang még nem tökéletes. – Érdekes, hogy a gyűlésen Sopront senki sem képviselte. A győri körzet vezetőjévé Nagy Józsefet, az Elite igazgatóját választották meg.

¹⁷⁵ GyH. 1929. szept. 8.

terén mutatkozó állapot bennünket is arra kényszerít, hogy legrövidebb időn belül hangosfilmek előadására rendezkedjünk be...”¹⁷⁶

Néhanapján fel-feltűnik egy-egy színes filmrészlet, akad egész színes film is, ilyennek hirdetik 1925-ben a Halálvölgy vándora c. vadnyugati témájú alkotást és 1927-ben Douglas Fairbanks főszereplésével A fekete kalóz címűt, amely „természetes színekben tündöklik”. A kritikus szerint „az egész film színes! Ez eleinte nyugtalanít, de hamarosan megszokni, aztán pedig igen élvezetes, a képek melegebben és élőbbben hatnak és a film mint művészi élmény mélyebb lesz¹⁷⁷. De ez egyelőre csak ritka epizód. Az igazi változás, az igazi szenzáció a hangosfilm (még ha kényszerből is, amint olvashattuk). 1930. október 8-án az Apollóban, 23-án az Eliteben megkezdődik az új korszak. Fejezzük be egy kis versikével, amely még 1929-ben jelent meg a Győri Hírlapban:

Mozisok gyűlése

Mozisok mozognak,
A filmek beszélnek;
A néma képeket
Eresztik a szélnek.

Hiába zokognak
A mozis emberek,
Hangos film könnyükkel
Egyre jobban pereg.

Ha néma, ha beszél,
-Bárha nem hiszik el –
A pénzünk mégis ők
Lepedőn viszik el¹⁷⁸.

¹⁷⁶ GyL. 9766/1930. (aug. 21.). Jelentésüket 16-án vetették papírra.

¹⁷⁷ Az Elite-beli színes premierről: GyH. 1923. okt. 25., 28. A csodaokuláriumról több cikk: GyH. 1924. júl. 2., aug. 12., 15. A nézők olyan színes szemüveget kapnak, amellyel a vetített kép térhatásúvá válik. A Halálvölgy vándora: GyH. 1925. nov. 19., A fekete kalóz: GyH. 1927. nov. 24., 26.

¹⁷⁸ GyH. 1929. szept. 29. A „Vasárnapi tere-fere” c. rovatban.